

Kongebrevet fra 1085.

Studie i det ældste danske Diplom- og Brevvæsen.

Af

ARTHUR KØCHER.

DEn historiske Behandling af Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen har siden Suhms Dage oftere haft sin Opmærksomhed rettet paa Kongebrevene, og flere af de vigtigste, saaledes i nyeste Tid særlig Knudsbrevet af 1085¹, er gjort til Genstand for sindrige historiske Fortolkninger. Saa meget mærkeligere er det, at der saa godt som slet ikke er gjort noget for at fremskaffe diplomatiske Holdepunkter for en historisk Værdsættelse af Dokumenterne. At afhjælpe denne Mangel for 1085-Brevets Vedkommende er Hovedformaalet for efterfølgende². Stoffets ejendommelige Art medfører imidlertid, at flere yngre Dokumenter maa medinddrages i Undersøgelserne, saaledes at det bliver muligt at fastslaa Hovedlinierne for det ældste danske Brevvæsen.

Diplomatikens vigtigste Hjælpemiddel ved Fortolkningen af et Diplom eller en Gruppe af Diplomer er Undersøgelsen af de palæografiske Ejendommeligheder kombineret med en Undersøgelse af Diktaten, den formelle Affattelse, i Diplomet eller Gruppen. Begge Undersøgelser lader sig kun foretage, hvor den oprindelige Udfærdigelse, Originalen, foreligger. Er denne forsvundet, og kun Afskrifter foreligger, henvises man udelukkende til Diktatundersøgelsen, som Til-

¹ Lauritz Weibull i Historisk Tidskrift för Skåneland IV, 265 og V, 123 samt Historisk-kritisk Metod 1918, 9 og Sam Clason som medeltidshistoriker 1918, 7.

² Min Afhandling skylder Prof. Erik Arup sin Fremkomst. Ham og Prof. Lauritz Weibull i Lund skylder jeg Tak for velvillig Imødekommenhed og værdifulde Oplysninger.

fældet er med Kongebrevet af 1085. Dettes Original gik nemlig tabt senest 1697¹. Heldigvis var der til forskellig Tid taget Afskrifter, tidligst i 12. Aårh. til *Necrologium Lundense*, derefter 1494 til *Lundebogen* og senest efter 1662, da Oluf Baggers Afskrift i *Lunde Kapitels og Hospitals Privilegiebog* korrigeres efter Originalen². Omend de forskellige Afskrifter divergerer noget, bliver Grundlaget for Diktatundersøgelsen med en enkelt Undtagelse solidt nok. 1662-Afskriften med dens Rettelser er lagt til Grund, men Varianter er meddelt efter de ældre Afskrifter³.

Diktatprøvelsen tager sin Begyndelse ved at sønderdele Dokumentet i dets enkelte Bestanddele, først i de tre Hoveddele: Indgangsprotokol, Tekst og Eskhatokol (Udgangsprotokol), dernæst ved indenfor hver af disse at fremlede Grundelementerne, de saakaldte Formler. 1085-Brevet bestaar af ret faa Formler: *Invocatio* (Paakaldelsen af Gud), *Publicatio* (Kundgørelsen), *Intitulatio* (Udstederens Navn og Titel), *Narratio* (Dokumenteringens Forhistorie), *Dispositio* (den egentlige Dokumentering) med *Pertinensformel* (Opregning af Grundstykker), *Sanctio* (Straffebestemmelser) og Datering med *Apprecatio* (en gudelig Betragtning som Slutønske). Hertil kommer udenfor det egentlige Formelskema efter *Sanctio* en Tilføjelse til *Dispositio* (Undtagelsesbestemmelser fra Immuniteten) og i *Dispositio* Opregning af Vidnerne. Endelig findes der i Dateringen en Henvisning til disse.

Opgaven for Diktatundersøgelsen er, naar Formlerne er udskilt, at sammenligne disse med Formler fra Omraader, der kan tænkes at have paavirket den hjemlige Diktat for derigennem at paavise den særegne Formels Plads i den almindelige Udviklingslinie og slaa fast Paavirkningsom-

¹ L. Weibull: *Bibliothek och arkiv i Skåne under medeltiden* 1901, 71 f.

² Til foreløbig Orientering henvises man til Erslev: *Repertorium* I, nr. 1; IV, 21 og 124 Anm. 2. Weibull i *H. T. för Skåneland* IV, 265 Anm. 6. At Korrektoren har rettet 1662-Afskriften efter Originalen fremgaar af den tilføjede Seglbeskrivelse.

³ 1494-Afskriften, der findes i Sv. R. A., kender jeg ikke af Seivsyn.

raadet for hele Affattelsen. I 11. Aarh. modtager Danmark sine fremmede Paavirkninger dels vestfra (England og Flandern) dels sydfra (Tyskland)¹. Ved Formelsammenligningen maa Blikket da i første Linie rettes herhen. Dog bør ikke alene nærmest samtidige, men ogsaa senere Dokumenter inddrages i Undersøgelsen, da vi ikke paa Forhaand tør gaa ud fra, at Dokumentet er et Produkt fra det Tidspunkt, det selv angiver. Det kunde være uægte. Særlig Interesse har det at betragte senere danske Dokumenter; om ikke for andet saa for at efterspore den formelle Indflydelse 1085-Brevet kan have haft paa senere Tidens danske Brevvæsen.

In v o c a t i o er i 1085-Brevet den udførlige og højtidelige: *In nomine Sanctæ et Individuæ Trinitatis, Patris et filii et Spiritus sancti*. I 1662-Afskriften er denne Formel skrevet med udhævede Bogstaver, og Necrologiets Afskrift, der anvender den diplomatiske Minuskel og ikke sædvanlig Bogskrift, giver Invocationen med forlænget Skrift. Ud fra disse palæografiske Ejendommeligheder i Afskrifterne, særlig Necrologiets, der synes at tilstræbe Gengivelse af de vigtigere af dem, tror jeg det er tilladeligt at danne sig et Skøn over visse af Originalens palæografiske Ejendommeligheder, paa dette Sted, at Invocationen ogsaa i Originalen har været skrevet med forlænget Skrift, som Tilfældet er med saavel tyske som angelsaksiske Kongebreve baade i Samtid og Eftertid.

Den sjældne Formel er en Kombination af de to almindelige: *in nomine patris et filii et spiritus sancti* og *in nomine sanctæ et individuæ trinitatis*. Kombinationens sjældne Anvendelse gør den fortrinlig egnet til Ledeformel særlig i Spørgsmaalet om Paavirkningsområdet.

Det angelsaksiske Kongediplom er næppe fremgaaet af et tidligt organiseret Kancelli²; men Brevene er oftest udfærdiget af Modtageren. Naar denne var en Gejstlig, var det Regel, at Biskoppen, Abbeden eller en lærd underordnet dikterede Dokumentet, der blev skrevet paa Modtagelsesstedet under et kongeligt Besøg³. Det er forstaaeligt, at disse lokale Produkter varierer meget stærkt i deres

¹ Ellen Jørgensen i Vidensk. Selsk. Skr. 7. Rk. I.

² Hubert Hall: *Studies in English official historical documents* 1908, 163 f., O. Redlich: *Urkundenlehre* III 1911, 43 f. Herimod Harry Bresslau i *Archiv. f. Urkundenforschung* VI, 1918, 44 f.

³ Hall l. c. 176 f.

formelle Affattelse. Af Indledningsformler forekommer der overordentlig mange forskellige. Almindeligst er *Regnante in perpetuum domino nostro Jhesu Christo* og *In nomine domini nostri Jhesu Christi*. Treenighedsinvocationen er ikke almindelig¹ og forefindes aldrig i 1085-Kombinationen i angelsaksiske Diplomer. I de ældste ægte anglo-normanniske Diplomer anvendes *Invocatio* slet ikke. Hvor den findes, er den et Tegn yderligere paa, at Diplomet er uægte². Paa fransk Omraade er Anvendelsen i 11. Aarh. ret hyppig, og der er Mulighed for, at Kendskabet til Formlen skyldes dette Omraade med Flandern som Gennemgangsled³. Samtidig tysk Paa-virkning kan *Invocationen* næppe skyldes, idet Anvendelsen i tyske Dokumenter fra før 1085 er yderst sjælden og ganske sporadisk⁴. En enkelt Gang længe før 11. Aarh. har vi imidlertid en Anvendelse af Kombinationen, nemlig i den Forfalskning, der er kendt under Navnet det konstantinske Gavebrev, forfattet i Tiden 752—78⁵. Naar en nærstaaende Kombination anvendes af Eugen 2. 826, er den rimeligvis paavirket af Falsifikatets *Invocatio*⁶. Den hyppigere franske Anvendelse af Kombinationen skyldes sandsynligvis den Omstændighed, at det konstantinske Gavebrev allerede i 9. Aarh. er

¹ I den største Publication af angelsaksiske Dokumenter *Kemble: Codex diplomaticus aevi Saxonici I—VI* forekommer den i tyske Dokumenter saa almindelige *Invocatio In nomine sanctæ et individue trinitatis* kun 6 Gange i ægte Dokumenter II, 101, 104, 329, 412; IV, 251; V, 344 og *In nomine patris et filii et spiritus sancti* er endnu sjældnere II, 46, 333, 338.

² Saaledes i William 1. til Canterbury 1070 med *Invocatio In nomine sancte et individue Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen* og William 2. til Lincoln og York ca. 1093; *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen* jfr. C. Davis and Whitwell: *Regesta regum Anglo-Normannorum I* nr. 35 og 341.

³ Tardif: *Monuments historiques* 268, 275 og 283; Mabillon; *De re diplomatica* nr. 152 og 153; Guérard: *Documents inédits sur l'histoire de France I* 1840, eksempelvis 99, 117, 118, 133, 162, 164, 251.

⁴ M. G. *Diplomata Regum et Imperatorum I* nr. 336 rimeligvis udfærdiget af den italienske Modtager; Janicke: *Urkundenbuch von Hildesheim I*, 45 af tvivlsom Ægthed, jfr. Bayer: *Forschungen zur deutschen Geschichte* 16, 180. Lacomblet: *Urkundenbuch f. die Geschichte Niederrheins* 94.

⁵ Grauert i *Historisches Jahrbuch der Görres Gesellschaft IV*, 59, Scheffer-Boichorst: *Gesammelte Schriften I*, 4, Loening i *Sybels historische Zeitschrift LXV*, 226. Om Tiden jfr. Böhmer i *Realencyklopædi für protestantische Theologie u. Kirche* 3. Aufl. XI, 6.

⁶ *In nomine patris et filii et spiritus sancti quod est trinitas individua* M. G. *Leges II*, 2, 16.

kendt her, mens det ikke er kendt i Tyskland før i Begyndelsen af 12. Aarh. Kombinationen forekommer da ogsaa i tyske Dokumenter fra denne Tid og bliver almindeligere i franske Kongebreve¹ og hyppig i Privatdokumenter baade i Tyskland og Frankrig².

Omkring Midten af 12. Aarh. forekommer Kombinationen i danske Bispedokumenter og udvidet med Amen findes den i Valdemar 2.s store Frihedsbrev til Lübeck 1204 Dec. 12³. Endnu senere træffes Formlen i svenske Kongebreve⁴.

P u b l i c a t i o er i 1085-Brevet: *notum omnibus in Christo fidelibus esse cupimus* med qualiter ledende over i *Intitulatio*. Med Publicationen begynder Teksten for atter at brydes af Indgangsprotokollens anden Bestanddel, Titlen. Eksempler paa en saadan Brydning af Teksten træffes ikke i samtidige Kongebreve, men i 12. Aarh.s franske og tyske Kongebreve er Analogier ikke ualmindelige⁵. Derimod er det ikke sjældent, at Sprængningen forefindes i Privatdokumenter fra Frankrig, Westphalen, Hamburg, Hildesheim, Køl'n og i senere danske Dokumenter, særlig Ærkebisp Eskils⁶.

¹ Stumpf: Die Reichskanzler nr. 3233; Tardif l. c. 347, 349, 357, 412.

² Hamburgisches Urkundenbuch I nr. 163, 165, 166, 166 b, 179, 181, 189 og 214; Publicationen aus den preussischen Staatsarchiven XVII, 142; Erhard: Regesta historiae Westphaliae Cod. dipl. II, 83, 84, 85, 92, 163, 172; Zeitschrift des Vereins für Niedersachsen 1868, 112; Quix: Cod. dipl. Aquensis nr. 80; Waitz: Urkunden zur deutschen Verfassungsgeschichte 1886 nr. 20; Mabillon l. c. nr. 589, 596, 597, 601; Tardif 425, 437, 442 og 463. Guérard I, 230, 236, 253.

³ Cod. Esrom 86; Dipl. A. M. I, 250, 251; Erslev: Testamenter i B, der er en Omforfalskning fra Valdemar 2.s Tid; Mecklenburgisches Urkundenbuch I, 170, der ifølge Buchwald: Bischofs- u. Fürstenurkunden 213 f. er uægte. Rimeligt er det, at Brevet er udfærdiget i Lübeck. De rygiske Fyrsters Dokumenter til Staden er saaledes udfærdiget af Byskriverne, jfr. O. Behm i Pommersche Jahrbücher XIV, 90 f., og de norske Kongebreve til Byen er alle Modtagerudfærdigelser, jfr. Bresslau i Archiv. f. Urkundenforschung VI og den der anførte Dissertation af Beckstaedt. For Ægtheden taler imidlertid, at den Gabriel regalis aule notarius, der er Intervenient, allerede omtales som Knuds Notar i 1196. Oldemoder 1 og S. R. D. VII, 323.

⁴ D. S. I, 138.

⁵ Tardif 350, 358, 360, 364, 369, 387, 392, 393, 395, 399 o. fl. Stumpf III, 101.

⁶ Tardif 437, 442, 460, 492 o. fl. Erhard II, 7, 8, 10, 14, 23, 26 o. fl.; Zeitschr. des historischen Vereins f. Niedersachsen 1868, 97 og 98; O. Heine- mann: Beiträge zur Diplomatie der älteren Bischöfe von Hildesheim 98; Lacomblet 169, 181, 184, 187, 191, 204 og 213; Dipl. A. M. I, 2, 21, 29, 271; Dänische Bibliothek III, 136, 138, 139; D. S. I, 44, 49 og 51.

Publicatio anvendes kun i Diplomer, der er fremvokset af det frankiske Kongediplom, derimod aldrig i longobardiske Diplomer, Pavebreve eller Dokumenter dannet efter pavelige Mønstre¹. Da det angelsaksiske Diplom (charter) er stærkt paavirket af Pavebrevene, kan vi ikke vente at finde Publicatio i dette. En Undtagelse danner de mandatagtige writs, der før 1066 altid er affattet paa Angelsaksisk og først fra og med Henrik 1. affattes paa Latin. Publicationerne her er af en meget kort Form: et hoc notum facias ut og oftest blot sciatis quod². 1085-Dokumentets Type forekommer aldrig. Notum sit omnibus Typen træffes tidligst paa Karl den Stores Tid og er derefter indtil Midten af 12. Aarh. fremherskende overalt paa fransk og tysk Grund, saaledes at Manglen af Formlen i Kongebreve kræver en særlig Forklaring³. Fra det rent skematiske i 1085-Publicationen skiller sig kun Omtalen af fideles Christi. Tidligst træffer vi denne under Ottonerne, hvorefter Anvendelsen i Konge- og Bispebreve tager til i Løbet af 11. og 12. Aarh. I Paderborn træffes den allerede under Immad, i Hamburg under Adalbert⁴. I Liemars og Frederiks Tid findes Omtalen i Inscriptio, ikke i Publicatio, og under Adalbero er det samme Tilfældet med to Undtagelser⁵. I øvrigt træffes Omtale af fideles Christi i Publicatio hyppigt i Bispebreve fra Westphalen, Halberstadt og Köln⁶. I danske Bispebreve er Omtalen hyppigst anbragt i Inscriptio⁷.

1085-Dokumentets Publicatio viser os et sydligt Paavirkningsomraade, men de almindelige Udtryk, der er anvendt, tillader ikke en nærmere Lokalisering.

¹ Erben: Urkundenlehre I, 342; R. Poole: The papal chancery Cambridge 1915, 43; Publicatio forekommer dog i Pavebreve, der er influeret af tyske Kongebreve, Bresslau i Archiv. f. Urkundenforschung VI. 32.

² H. Hall: Formula Book of diplomatic documents Cambridge 1908, 51 f.

³ I en Gruppe af Henrik 4.s Diplomer mangler Formlen, men alle er dikteret af en enkelt Mand jfr. Gundlach: Ein Diktator aus der Kanzlei Heinrichs IV., Innsbruck 1884, 23 f.

⁴ M. G. Diplomata I nr. 152, 163 og 182; Erhard I., 113 og 119. H. U. I, 76, 79, 82, 83 og 96.

⁵ H. U. I, 111, 113, 114, 121, 124, 147, 151, 153, 155, 159; 142, 161.

⁶ Erhard II; Waitz: Urkunden zur deutschen Verfassungsgeschichte 1886 nr. 21; Lacomblet I, 178, 179, 182, 188, 198, 203, 207, 211, 214 og 215.

⁷ Cod. Esrom. 56, 57, 90, 114, 229; Kaalund: Palæografisk Atlas I, LI; S. R. D. VI, 138 Dipl. A. M. I, 42, 79; Danske Mag. I, 71 og i Publicatio af Cod. Esrom 93. Det er væsentlig Esromdokumenter, der har denne Omtale, et Forhold, der kan tjene til at støtte Kunkel, naar han betragter samtlige Esromdokumenter fra 12. Aarh. som Modtagerudfærdigelser, Archiv. f. Urkundenforschung III, 71 f.

Intitulatio: Ego Cnuto quartus Magni Regis filius. Navnet er i 1662-Afskriften skrevet med større Stil.

Ego-Indledning af Intitulatio er i ægte angelsaksiske Kongebreve en Regel næsten uden Undtagelse, medens den i anglo-normanniske Dokumenter oftest er et yderligere Bevis for et Brevs Uægthed. Paa Kontinentet træffes i 10.—12. Aarh. ego-Indledning langt hyppigere i franske Kongebreve end i tyske. De tyske Kongebreve, der fra og med Lothar 3. i Titlen er indledet med ego, har dog næppe deres Forbillede i franske Kongebreve, men i tyske Privatdokumenter¹. I Bisped breve fra Hamburg og Köln er ego-Indledninger saaledes hyppigere i 11. og 12. Aarh.²; derimod forekommer de sjældent i 11. Aarh.s Paderbornbreve, saaledes slet ikke i Imads. I danske Kongebreve er ego-Anvendelsen tilsyneladende vilkaarlig, særlig i de ældste³. Hovedmassen af Valdemar 1.s Breve har den⁴, og at der synes at herske saa stor Uensartethed kan skyldes Afskriverne.

Tilføjelse af Ordenstal til Regentens Navn træffes i et enkelt af Otto 3.s Diplomer til italiensk Modtager, men findes derefter først i Henrik 4.s Diplomer til Cremona 1058 Juni 15. og 1081 Juli 20. I Diplomerne fra hans Kejsertid er Tilføjelsen almindelig⁵. Brugen af Ordenstal er stærkt begrænset, idet den ikke forefindes i franske, sicilianske, angelsaksiske og anglo-normanniske Kongers Diplomer. Atter her har vi da et afgjort sydligt Forbillede for 1085-Dokumentets Diktat. Ego-Indledningen findes imidlertid ikke i samtidige tyske Kongedokumenter, hvorfor man henvises til at søge Forbilledet for hele Intitulationen i Privatdokumenter. Ordenstal i Bispedokumenter kender jeg kun fra 12. Aarh., hvor de almindeligere anvendes i Köln⁶. I senere danske Kongebreve træffes Tilføjelsen af Ordenstal i Intitulatio kun sjældent⁷. Undertiden finder vi Ordenstaltilføjelsen i Dokumentets Datering ved Angivelsen af

¹ Erben Urkundenlehre I, 293 f.; Bresslau i Archiv. f. Urkundenforschung VI, 42.

² H. U. I, 76, 79, 81, 83, 98, 136, 150, 151, 160, 161 og 169; Lacomblet I, 204, 211, 213, 218, 219, 222, 225, 226, 229, 231, IV, 770.

³ Af Sven 3.s Breve er kun Cod. Esrom 135 indledet med ego. Det er imidlertid en Villingørødfalskning.

⁴ Tommerupdokumentet 1161 Repertoriets nr. 20 er indledet med nos. En saadan Indledning er det 12. Aarh. fremmed og maa forudsat Brevets Ægthed skyldes Vidimatorerne i 15. Aarh.

⁵ P. Kehr: Die Urkunden Otto III, 131; Stumpf: Die Reichskanzler III, 78, 437 jfr. Erben: Urkundenlehre I, 312.

⁶ Lacomblet I, 207, 213, 215, IV, 772.

⁷ Ericus secundus Dän. Bibl. III, 126; Ericus III Dipl. A. M. I, 246; Waldemarus secundus Cod. Esrom 60.

Kongens Regeringsaar. Det er Tilfældet med Ordenstallet for Knud Valdemarssøn, der i et af ham selv udstedt Dokument til Odense kaldes quartus, men i Knud Prislavssøns Brev til Odense fra samme Aar quintus¹. Hvad enten nu den ene eller den anden af disse to Regnemaader er den rigtige, forstaar man ikke, hvorledes Knud den Hellige er blevet regnet for quartus. Enestaaende er det ogsaa, at Svend Estridsøn kaldes ved sit Tilnavn Magnus og ikke som ellers Sven Magnus². Som Titlen i 1085-Brevet er formuleret passer den egentlig bedre til Knud, Søn af Magnus Nielssøn.

Tilføjelse af Faderens Navn anvender allerede Lothar 1., og Brugen er senere almindelig i tyske Konge- og Kejsersdiplomer. I anglo-normanniske Diplomer og i senere danske Konge- og Fyrstebreve anvendes den undertiden³.

Narratio: post susceptum paternæ hæreditatis Regnum Ecclesiam Sancti Laurentii, quæ sita est in Lunde, licet nondum perfectam, dotavi, ut illius agni, qui tollit peccata mundi, sit perpetim sponsa, sancta sancti immaculata immaculati, digna digni. I 1662-Afskriften findes en Understregning af Ordene fra Ecclesiam til dotavi. *Narratio* i et Dokument beretter i Reglen, hvad der er gaaet forud for den Retshandling, Diplomet dokumenterer. I dette Tilfælde meddeles, at Knud har doteret Lundekirken efter sin Tronbestigelse. Det er et Spørgsmaal, om vi heri skal se flere Dotationer, der er fulgt paa hinanden Tid efter anden eller en samlet Gave i Knuds tidligste Regeringsaar. I første Tilfælde bestaar Dotationen i, hvad der senere opregnes i *Pertinensformlen*⁴, i andet i en Gave, der ikke direkte vedkommer 1085-Dokumenteringen. Den sidste Mulighed stemmer bedst med den almindelige Karakter af *Narratioformlen*, hvor netop ofte tidligere Dotationer opregnes, der er dokumenteret særskilt andetsteds⁵. Har vi i dotavi saaledes en Henvisning til en tidligere Dotation, ligger det fristende nær at kombinere den med Saxos ganske vist delvis urigtige Meddelelse om Knuds Gaver til Lund⁶.

¹ Dipl. A. M. I, 269 jfr. 55 med Rettelse i Repertoriet I, 10; M. U. I, 132.

² Saaledes i Erik 2.s Gavebreve til Lund 1135, Jan. 6., i Kongelisten i *Necrologium Lundense*, paa Gunhildskorset (D. R. H. I, 471), hos Ælnod og Abbed Vilhelm.

Davis and Whitwell: *Regesta* 78, 134 (uægte); H. Hall: *Formula Book* 19. — Aarh. f. nord. Oldk. 1882 223, D. S. I, 121 (influeret af 1085-Brevet); D. S. I, 149 (influeret af D. S. I, 121); Dipl. A. M. I, 80; Cod. Esrom 231; M. U. I, 132.

⁴ Saaledes antaget af Lauritz Weibull H. T. f. Skåneland V, 123.

⁵ Se f. Eks. Cod. Esrom 86, 92, 94 f.

⁶ Saxo ed Er. Müller 580 f., jfr. Weeke: *Lunde Domkapitels Gavebøger* 173. For Urigtighederne Curt Weibull: *Saxo* 96 f.

Narratio slutter med en arengalignende Betragtning. Den er ikke ualmindelig i Dokumenter, hvor en egentlig Arenga mangler, ofte findes den i Dispositio. Fra den egentlige Arenga adskiller den sig ved i Modsætning til den altid at have sin Plads efter Publicatio¹. Arengalignende Tilføjelser findes i flere senere danske Breve².

Dispositio: Desponsale autem hujus Ecclesie quod vel quale sit patefacimus et sub his testibus Ricuvaldo, Svenone, Siuardo Episcopis; Haqvino Duce; Presbiteris Arnaldo, Theodorico, Henrico, Godescaldo; stabulariis Allone, Haqvino, Petro, Svenone, Ascero Achonis filio. Deo præside ratum et æternaliter stabilitum desideramus³. Dispositio giver et Diploms saglige Bestemmelser og er saaledes den vigtigste Del af Diplomet, dettes Kærne. 1085-Brevets Dispositio aabenbarer, temmelig vagt formuleret, hvad Kongen højtideligt har lovet Lundekapitlet ved den forudgaaende Retshandling, Kirkens desponsale (Brudegave). Udtrykket, der er sjældent i middelalderlig Latinitet, omskrives i Bekræftelserne paa 1085-Brevet til in dotem et desponsale⁴. Ved Retshandlingen var til Stede de som testes nævnte Mænd. Kongediplomer udmærker sig ved i Modsætning til private Dokumenter ikke at behøve Vidner, og de tyske Kongebreve fra før 11. Aarh. har da med ganske faa Undtagelser heller ikke disse⁵. Ganske anderledes med det angelsaksiske Kongebrev, der har meget lange Vidnerækker, oftest subjektivt formuleret. Dette hænger sammen med dettes uofficielle Karakter, idet det aldrig er beseglet, ikke nævner Skrивeren og ikke er udgaaet af et fast Kancelli, saaledes at man for at faa det tilbørlig bekræftet er

¹ Bresslau i Neues Archiv XXIII 121 f.; Erben: Urkundenlehre I, 341.

² Interessantest er to Breve begge til Ringsted, men udstedt det ene af Eskil, det andet af Valdemar 1. Dän. Bibl. 138 og 139.

Eskil 1170.

credens me in resurrectione justorum partem habiturum cum eis qui dilexerunt decorem et libertatem domus Dei et collationibus donorum amplificare studuerunt.

Valdemar 1. ²³/₅ 1177.

credens me in resurrectione justorum partem habiturum cum eis qui deligentes Deum decorem domus Domini collationibus beneficiorum amplificare studuerunt.

Overensstemmelserne i Narratio og flere andre Steder i de to Breve fra forskellig Udsteder og i forskellige Sager viser os, at Diktaten skyldes Munkene i Ringsted. Kongebrevet i det mindste er en Modtagerudfærdigelse, og vi har da haft et Skriftcentrum i Ringsted paa den angivne Tid.

³ Afvigende fra 1662-Afskriften har Necrologiet patefecimus, Ricuvalo, Henrico, Godescalco og Akonis, Afskr. 1494 hiis, og Henrico. Ricuvaldo i 1662-Afskriften er af Korrektoren rettet til Ricuvalto.

⁴ D. S. I, 122 og 149.

⁵ Erben: Urkundenlehre I, 349.

ene henvist til at nævne de ved Handling og Dokumentering til Stede værende Vidner¹. Der bliver herved ingen Forskel paa Angelsaksernes Konge- og Privatdokumenter², lige saa lidt som paa de ældste danske Konge- og Bispebreve. Der er da størst Sandsynlighed for, at vi i Nævnelser af Vidnerne i 1085-Brevet bør se et angelsaksisk Træk. Dog er det ikke ganske udelukket, at vi har at gøre med tysk Paavirkning, idet netop i Slutningen af 11. Aarh. Vidneopregninger i Narratio begynder i de tyske Kongebreve. De ældste Eksempler viser, at Vidneopregningen er en Omdannelse af Interventionsformlen, idet Udtrykket *interventu*, der indleder den, tages i Betydningen af blot nærværende, ikke som tidligere nærværende som Mæglere, og i Overensstemmelse hermed ombyttes Udtrykket snart med *presentibus* eller *astantibus*. Endelig sidestilles de i Narratio nævnte Mænd med Privatdokumenternes testes og betegnes ligefrem som saadanne. Det sker første Gang i 1081³. Under Lothar 3. flyttes Vidnerækken fra Narratio til Dateringen, og Vidnenævnelserne er nu analog med Privatdokumenternes. Intervention nævnes i Vidnerækken, og der er paavist Tilfælde, hvor Intervention har fundet Sted, uden at dette i Diplomet anføres anderledes end ved, at de paagældende er nævnt som testes sammen med de øvrige egentlige Vidner. Dette samme kan være Tilfældet med en Del af de i 1085-Brevet som testes nævnte Mænd, ganske særlig Svend Norbagge, Siward og den Haakon, der nævnes som *dux*. I Tyskland er det almindeligt, at Greven i sit Grevskab, Hertugen i sit Hertugdømme fungerer som *Intervenient* ved Dotationer til Kirker⁴. Det er da muligvis tilladeligt at betragte Haakon som Hertug (eller Jarl) i Skaane⁵. Selve Betegnelsen *dux* er importeret fra Tyskland⁶. De øvrige som testes nævnte Mænd er, med Undtagelse af Ricvald, der vel bør opfattes som *Petent*, de Retsvidner, der overværede den højtidelige Handling, hvorved Jordegodset overdroges til Modtageren. Dette specificeres i

Pertinensformlen: Est igitur terra illa qvam Aepe filius

¹ Hall 167. En særlig Bekræftelse har enkelte angelsaksiske Dokumenter i Chirograferingen, jfr. Bresslau: *Handbuch der Urkundenlehre I* 2. Aufl., 668 f.

² H. Brunner: *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde* 159.

³ Erben: *Urkundenlehre I*, 351; Stumpf 2838 og 2839.

⁴ Bresslau: *Urkundenlehre II* 2. Aufl., 197.

⁵ *Knytlinga* 299 nævner Erik som Jarl i Sjælland. Suhm IV, 647 formoder, at denne Haakon *dux* er Haakon Svendsøn, Sønneson af den bekendte Jarl Godvin, Langebek S. R. D. III, 426 at det er Haakon Ivarson Jarl. Identifikationsforsøg paa Navnet Haakon er for denne Tid selvfølgelig haabløse jfr. B. Schmeidler: *Hamburg-Bremen u. Nordosteuropa* 1918, 299.

⁶ Westmann: *Den skånska kyrkans utveckling* 24.

Torbiörn in Lunde pro pace sua¹ emendavit. In Upaccri Australi qvatuor mansi et dimidius; in altero Upaccri totidem mansi; in Hervesthadum octo mansi; in Scialshøje duo mansi; in Flatoige qvinque mansi et dimidius qvem dedit Hacon Regi; in Hildelshøge dimidius; in Hastatum unus mansus Ageri; in Winistadum unus mansus²; in Sceftelungum dimidius³ mansus; in Sevestatum dimidius³ mansus, qvem persolvebat pro pace sua Scora, et dimidius mansus in Karlebui, qvem dedit idem Scora Regi pro pace sua⁴, in Brunleslef dimidius mansus, qvem solvebat Rex a Turgislo filio Gunstens a Gothesbo; in Sandvy unus mansus; a Seolandi, in Ramszeherridt Oim duo mansi; in Semherridt Terby duo mansi, in Tunaherridt Winninggaune duo mansi; in Hornszherridt in Scudalef unus mansus; in Othense⁵ unus mansus; in Smørhem minore duo mansi, in Liungaherridt Biurstingarythi duo mansi; in Jurlundaherridt Tolle-
torp unus mansus; in Scenkilse unus mansus; in Insula Amacum in Suntby occidentali qvinque mansi; in Brunby tres mansi. De annuali pecunia qvæ datur pro areis in Lummeby tres marcæ; de eadem pecunia in Helsingaburg tres marcæ. De areis in Lunde viginti marcæ et una⁶.

Est igitur referer sig til desponsale. Brudegaven bestaar alt-saa for det første af den Jord, Aepe Torbjørnsøn betalte for sin Fred. Denne Jord mener Lauritz Weibull er beliggende i Lund, og de senere i Brevet nævnte Undtagelser fra Immuniteten de prænomi-nata terra skulde ene gælde denne Jord i Lund⁷. Denne lige saa

¹ Tilsat over Linjen af Korrektor.

² Findes ikke i Necrologiets Afskrift, jfr. Weibull i H. T. för Skåneland IV, 266.

³ Rettet af Korrektoren til dimidium.

⁴ Afskriveren er her fra det første pro pace sua sprunget ned til det næste. Fejlen er ved et Henvisningstegn rettet af Korrektoren.

⁵ Lokaliteten er Onsved, Horns Herred, Skuldelev Sogn, jfr. Oluf Nielsen: Blandinger udg. af Univ. Jubil. danske Saml. I, 248.

⁶ Stednavnene er udhævede i 1662-Afskriften med Undtagelse af Lunde, Gothesbo, Lummeby og Lunde. I Stavemaaden varierer de tre Afskrifter en Del. Afvigende fra 1662-Afskriften har Necrologiet Hildeshoge, Hastathum, Seuestathum, Karlabui, Guthisbo, in Selandia, Ramseherathi, Oem, Sema-herathi, Tiarby, Winningawe, Hornsherathi, Broestingarythi, Sculdalef, Tol-lathorp, Scenkilsio, Sundby, Brundby og Lumaby. Afskrift 1494 Øyim, Sen-herathi, Winninggaawe, Smerhem minore og Byurstingarythi. Overensstem-melserne mellem de to senere Afskrifter er saa store, at det bliver sandsyn-ligt, at 1662-Afskriften er taget efter Lundebofskriften fra 1494. Den er derefter rettet af Korrektor efter Originalen.

⁷ Weibull i H. T. f. Skåneland IV, 266, jfr. Sam. Clason som medeltids-historiker 8.

særegne som interessante og skarpsindige Tolkning beror paa en gennemført Enkelttalsoversættelse af Ordet terra i Dokumentet som et enkelt Jordstykke samt Henførelse af in Lunde til terra illa. Begge Forudsætninger er imidlertid bristende.

I angelsaksiske Dokumenter gør som oftest ved Talbestemmelsen af terra et andet Hensyn sig gældende ved Siden af det klassisk grammatikalske. Jordstykke og Dokument er her nøje forbundet, saaledes at et enkelt Jordstykke (terra) er overdraget ved et enkelt Dokument, der følger med, hvis Jordstykket overdrages til en ny Ejer¹. Man overdrager altsaa terra cum libro, men terrae oftest cum libris². For en Jordbesidder er det derfor af største Betydning at forvare Overdragelsesdokumentet (liber antiquus) vel, idet dette alene giver ham Ejendomsretten til Jorden og en ikke dokumenteret Jordbesiddelse er Statseje (Bocland modsat Folcland). Bortkommer Dokumentet, maa han hurtigst muligt sørge for at faa et nyt Dokument (noua cartula) udstedt³. Faar en anden fat i liber antiquus, har han dermed Grundlag for at gøre Ejermanen Besiddelsesretten stridig, idet Dokumentet altid lyder paa den rette Lokalitet, men ofte, naar de oprindelige Proprietetsforhold ved Overdragelser er ændrede, ikke paa det rette Navn⁴. Udstedes ved en Jordoverdragelse et nyt Dokument, konfiskeres liber antiquus eller erklæres værdiløst, saaledes at der stadig kun bliver een liber til een terra. Det er denne nøje Forbindelse mellem Jordstykke og Dokument, der virker bestemmende paa Talbrugen af terra, saaledes at Enkelttal benyttes for en Jord, der er overdraget ved eet Dokument, mens Flertallet anvendes, hvor flere Dokumenter foreligger. Jordbesiddelsens Størrelse og Art, om den ligger samlet eller spredt, spiller ingen Rolle⁵.

Den skarpe Overholdelse af Reglen vanskeliggøres særlig i det Tilfælde, at flere Jordbesiddelser, der oprindeligt er dokumenteret ved flere Dokumenter, overdrages til en enkelt Mand eller Institution ved et nyt Dokument. Det kan derved forekomme, at Entalsbrugen af terra paa de forskellige Steder i Dokumentet faar et for-

¹ Jfr. for dette og det følgende Brunner: Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde 168 f.

² Kemble nr. 1237, jfr. 304, 947 og Brunner 154. Kemble nr. 1237: omnes terras meas et libros terrarum propria manu mea posui super altare Christi, jfr. nr. 225, 1332 og Brunner 176.

³ Kemble 1144, 944 ideo scripsimus nouam cartulam quia antiquum librum non habebamus.

⁴ Brunner 204 f.

⁵ Kemble nr. 131 hvor aliquem terrae portionem, IV mansiones og parte torrentis sammenfattes som terram praescriptam. Jfr. nr. 1109.

skelligt Omfang. Oplysende i saa Henseende er et Dokument udstedt af Athelstan 939 April 15. til Middleton Kloster¹, og interessant er det, fordi dets Pertinensopregning i flere Henseender minder om 1085-Brevet. Det findes baade i en angelsaksisk og latinsk Redaktion, af sidste meddeles her i Uddrag: Ego Athelstanus do et concedo et hac præsenti carta mea confirmo viginti et sex hidas terræ [ags. XXVI hyde londes] cum pertinentiis suis apud Muleborn et quinque apud Wonlonde et tres apud Fromemuthe apud insulam quæ dicitur la ye duas in mari et unam in terra [ags. to on see and on on londe] scilicet apud Ore, et tres apud Clyve cum prato ibidem pertinente et tres apud Liscombe et dimidiam o. s. v. yderligere 47 hidas specificeret paa 11 Lokalteter. Derefter: Et ego volo quod tota ista terra [ags. and ich polle þ al ðis myn almeslonde] cum pertinentiis suis et libertatibus omnibus et liberis consuetudinibus sit adeo libera in omnibus rebus etc.

Der opregnes her først en større Jordbesiddelse paa 26 hidas, der karakteriseres som en terra, fordi den er dokumenteret ved et enkelt Dokument. Derefter flere mindre Jordbesiddelser, hvorpaa det hele slaas sammen under Betegnelsen tota ista terra, og Enkelttallet anvendes, fordi Overdragelsen fra Kongen til Munkene sker ved et enkelt Dokument, det nærværende.

Det er dette samme Forhold, der gør sig gældende i 1085-Dokumentet og som i øvrigt holder sig lokalt senere ned i Tiden, saaledes i Esrom, hvor vi overalt, hvor vi ikke har med flere Retshandlinger at gøre, finder Enkelttallet af terra uanset Jordens Størrelse². Terra illa i Pertinensformlen af 1085-Brevet har da en Art kollektiv Betydning: en Jordbesiddelse, der specificeres nærmere i det efterfølgende³. Vi naar derved ud over endnu en Vanskelighed, der

¹ W. de Gray Birch: Cartularium Saxonicum nr. 738—39.

² Cod. Esrom 86, 94 f. terram super altare more terre scutavit, hvor vi har Symbolet i den enkelte Retshandling og Ental af terra, skønt Retsobjektet er en halv Landsby; Cod. Esrom 57, 59 og 228, hvor Grænsebestemmelsen overalt indledes med Enkelttallet af terra ganske svarende til de angelsaksiske Grænsebestemmelser f. Eks. Kemble 1144, 944, 945, 1033 og 1042.

³ Den gængse Oversættelse af terra som dyrket Jord er i visse Tilfælde for snæver, saaledes i Kemble 1089, der nævner en Jord paa 70 hidæ, hvoraf kun 90 acrae er besaaet, hvorfor Ustederen indskærper Modtageren ikke at møde med for store Forventninger; nr. 1109, hvor en hel Landsby med Skove, Marker, Enge, Græsgange og alle pertinentia i Immunitetsbestemmelsen karakteriseres som praedicta terra, jfr. nr. 1144, 1151 og 1318; nr. 945 og 1333, hvor en Landsby kaldes terra: hanc terram id est Littleburne. Selve Skellet terra culta og inculta H. U. I, 96, 122; D. S. I, 116, 118; Stumpf nr. 55, Lacomblet 153, 306, 342 bliver uforstaaeligt ved den gængse Oversættelse af

knytter sig til Lauritz Weibulls Tolkning. Terra illa lader han gaa paa in Lunde og lokaliserer derved Fredkøbsjorden til Lund. Var dette det rette, maatte man vente Konstruktionen: est igitur terra illa in Lunde quam Aepe filius Thorbiørn pro pace sua emendavit. Naar Konstruktionen i Dokumentet er terra illa quam Aepe filius Thorbiørn in Lunde pro pace sua emendavit, maa det betyde, at Aepe er hjemmehørende i Lund¹ eller maaske, at han betalte Fredkøbsbøden paa Lunde Landsting. Saaledes som Weibull tolker Udtrykket, faar vi ikke Besked om Jordstykkets Størrelse, en Omstændighed, der næppe kan forbindes med den Omhu, der ellers vises for at angive Boltallet for de øvrige Jordbesiddelser i Specifikationen. Terra illa ligger da ikke i Lund, men maa søges i de efterfølgende med Boltal udstyrede Specifikationer, naturligst i de 19 første Bol, indtil Listen selv angiver et nyt Proprietetsforhold (in Flatoige qvinque mansi et dimidius qvem dedit Hacon Regi). Forstaaelsen af Dokumentet vilde være lettet, om der mellem pro pace sua emendavit og in Upaccri australi havde staaet et videlicet. At Fredkøbsjordens Beliggenhed ikke er skarpere angivet har sin Grund i, at den før Samtiden var et velkendt Faktum.

Sanctio er i sin Oprindelse græsk-byzantinsk, men tidligt fremtræder Formlen ogsaa i senromerske Privataktstykker i Italien og Gallien. Den galliske Sanctio (der nu ikke er bevaret) ligger til Grund for det frankiske Diploms Straffebestemmelser, mens den italiske influerer det langobardiske Kongedokument². I tyske Kongebreve træffes Formlen tidligst under Karl 3.³, men kun i Diplomer til italienske Modtagere, og først under Henrik 2. træffes den i Diplomer til tyske Klostre og Kirker. Regelmæssig Anvendelse finder Formlen først under Lothar 3. I Frankrig benyttes Formlen hyppig under de første Kapetinger, men allerede med Ludvig 6. bliver den sjælden og forsvinder helt under Ludvig 7.⁴

1085-Diplomets Sanctio bestaar af en Betingelsesbisætning og en Hovedsætning: si quis præpotens nobilis vel ignobilis, natus vel non natus contumaci inflatus audacia contra sanctæ religionis propositum, hujus pacti decretum violare studuerit: sit anathema, maranatha, sit supplicio deputatus æterno ubi vermis non moritur

terra som dyrket Jord. Brakjord hedder ager incultus. I mange Tilfælde maa derfor terra oversættes ved Jordegods omfattende baade dyrket og udyrket Jord. I et Par Tilfælde i danske Dokumenter Dipl. A. M. I, 32 og 48 anvendes terra vekslende med mansio i nøjagtig samme Betydning.

¹ Om Turgisl Gunstensson hedder det, at han er a Gothesbo.

² Boye i Archiv f. Urkundenforschung VI, 88, 139.

³ Mühlbacher: Die Urkunden Karls III, 100 f.

⁴ Erben: Urkundenlehre I 357 f.

et ignis non extingvitur, Fiat mensa ejus coram ipso in laqueum et in retributiones et in scandalum cum eis qui dixerunt Domino Deo, recede a nobis scientiam viarum tuarum nolumus¹.

Bisætningen er af saglig Vigtighed, idet den giver os Skriverens Navn paa Dokumentet, her: pacti decretum. Ofte henvender den sig fornemmelig til de ikke til Stede værende med et quod absit. Oprindelsen til denne Klausul er byzantinsk², og den er almindelig i Pavebreve. Paa dansk Grund træffer vi den under Niels³. 1085-Brevet henvender sig, indledet med det omfattende si quis, til enhver, der føler sig mægtig nok til at angribe Dokumentets Autoritet. Et sikrere Tidsskel kan kun Hovedsætningen give os. Den truer udelukkende med gejstlig Straf. Denne poena spiritualis er sjælden i den ældre Middelalders Kongediplomer, naar man ser bort fra det angelsaksiske Omraade, hvor den er eneraadende. Almindelig er Anvendelsen derimod i tyske Bispebreve, saa vi behøver ikke straks at antage et angelsaksisk Forbillede. I Hamburg anvendes den under Frederik og Adalbero, men derimod ikke under Adalbert. I Adalberos Diplomer finder vi ofte til Bisætningen den Tilføjelse semel secundo tertioque commonitus nisi congrue satisfaciens emendare festinauerit⁴, der har sit Forbillede i Pavebreve. Samme Tilføjelse træffes i Köln, og i Danmark i Assers og Eskils Breve⁵. I Eskils Breve til Roskilde 1135 Nov. 29. og Odense 1139 Aug. 8. og 1171 finder vi foruden denne Tilføjelse det anathema maranatha, vi kender fra 1085-Brevets Sanctio. Samme Straffebestemmelse træffes i Eskils to Breve til Lund 1145⁶. Disse fem Eskilbreve og Knudsbrevet 1085 er de eneste Eksempler paa dansk Anvendelse af det mærkelige Bibelsted⁷. Maranatha er aramaisk og mentes i Middelalderen at betyde Herren kommer⁸. Det ses bl. a. af et udateret Brev, der foregiver at have Otto 1. til Udsteder. Her forklares Udtrykket anathema maranatha ved, at id est perditio in adventu domini⁹. Sammensætningen anvendes i Synodalstatuter og tidligt men sjældent i Privilegier. I Statuterne forekommer den første Gang i Toledo 633 og 693, dernæst i Macon 855, paa Bispeforsam-

¹ Aftvigende har Afskr. 1494 retributiones, hiis og scienciam.

² Boye 91.

³ Dipl. A. M. I, 2.

⁴ H. U. I, nr. 150, jfr. 159, 163, 163 b. og 166.

⁵ Lacomblet 225, Dipl. A. M. I, 5, 245, 253.

⁶ D. S. I, 49—51.

⁷ 1. Corint. 16, 22, jfr. 1, 8.

⁸ Augustins Fortolkning Epistol. 178.

⁹ M. G. Diplomata I, 457. Brevet er en Regensburgerforfalskning fra 12. Aarh.s Begyndelse.

lingen i Rheims 900 (*sintque anathema maranatha et pereant in secundo adventu Domini*) og paa Koncilet i Trosleium 909. Forbundet med Anathema bevirkede Maranatha en Forværelse af Straffen. I angelsaksiske Dokumenter er Sættningen ikke ualmindelig¹, og den findes i *Formulae Visigothicae*, der muligvis ligger til Grund for Anvendelsen i merovingiske Diplomer og et af Henrik 2.s².

I kølnske Bispebreve fra 12. Aarh.s Begyndelse træffer vi hyppigt anvendt Udtrykket *in secundo aduentu Domini nostri* sammensat med anathema. Betydningen dækker ganske anathema maranatha, og Udtrykket er et Citat fra samme Sted i *Vulgata*³. I 13. Aarh. træffes Sættningen i Hildesheim⁴. Foruden med Anthem truer 1085-Brevet med evig Straf, »hvor Ormene ikke dør og Ilden ikke udslukkes«⁵. Benyttelse af samme Skriftsted træffer vi i kølnske Bispebreve fra 12. Aarh.s Begyndelse⁶. Sanctio slutter med endnu to Bibelsteder, af hvilke det sidste *cum eis qui dixerunt Domino Deo recede a nobis scientiam viarum tuarum nolimus*⁷, genfindes i to af Valdemar 1.s Dokumenter, et af Eskils samt Bekræftelserne paa 1085-Dokumentet⁸. Efter Sanctio følger en

Tilføjeelse til *Dispositio*. I *Necrologi*ets Afskrift er der i denne foretaget Rasurer og Ændringer, der gør, at man i det hele bygger mindre tillidsfuldt paa Afskriften⁹. I 1662-Afskriften lyder Tilføjeelsen: *Quod autem ad Regiam pertinet justitiam, ex quacunque causa fiat, de prenomina terra, in potestate sit Præpositi et coetorum fratrum in hoc loco Deo servientium, Tribus culpis exceptis. Si extra pacem positus fuerit, emat pacem a Rege substantiam ejus tollat Præpositus et fratres. Si expeditionem neglexerit, erga Regem emendat. Rhedarios eqvos non dent nisi cum Rex ipse venerit*¹⁰. Or-

¹ Birch: *Cartularium Saxonicum* 227, 228, 257, 328, 524 og 589.

² ed. Karl Zeumer i *M. G. Legum Sectio V*, 578. Pardessus: *Diplomata chartae et instrumenta aetatis Merovingiae* 376 og 406. *M. G. diplomata III* nr. 2, 390.

³ 1. Corint I, 8; *Lacomblet* 211, 214, 215, 179, 198.

⁴ *M. U.* 174, 215, 257, jfr. iøvrigt om anathema maranatha Welzer: *Kirchenlexicon I*; Kober: *Der Kirchenbann* 32 f.; Grätz: *Geschichte der Juden VIII*, 80 Anm. Boye i *Archiv f. Urkundenforschung VI*, 130 Anm. og P. D. Steidl: *Knud d. Hellige* 370.

⁵ *Marc. IX*, 44, 46 og 48.

⁶ *Lacomblet* 180, 229, 239.

⁷ *Job XXI*, 14.

⁸ *Dipl. A. M. I*, 12, *S. R. D. V*, 240, *D. S. I*, 58, 121 og 149.

⁹ Facsimile og Fortolkning af L. Weibull i *H. T. f. Skåneland IV*.

¹⁰ *Afskr.* 1494 har følgende herfra afvigende Læsemaader: *iusticiam, quacunque, serviencium, substanciam illius, expeditionem og Reddarios* altsaa

dene tribus culpis og fra extra pacem ud til venerit er understreget i Afskriften; udhævet er Regiam pertinet justitiam og Tribus.

Det er en Hovedregel for Diplomatikerne, at Dispositio i et Diplom forefindes dikteret i eet Træk, og en Delthed af Dispositio som i det foreliggende Tilfælde berettiger til Skepsis overfor Ægtheden af Brevet, idet Tilføjelsen ofte repræsenterer en Modtagerforfalskning¹.

Prenominata terra viser tilbage til alle de specificerede Mansi trods den Omstændighed, at terra er holdt i Enkelttal. Vi har her den angelsaksiske Brug af Enkelttalsformen, hvorved terra paa de to forskellige Steder i Brevet faar et forskelligt Omfang analog med Anvendelsen i Athelstans Privilegium 939². I Pertinensformlen er Enkelttallet benyttet under Hensyntagen til, at Fredkøbsjorden er overdraget Kongen ved en enkelt Retshandling, mens vi i Tilføjelsen til Dispositio har Enkelttallet, fordi samtlige Bol overdrages Lunde kirken ved et enkelt Privilegium, det nærværende. Hoc loco viser hen til Lund, saaledes som den nævnes i Adressen. Paa en Tid, da angelsaksisk Brevvæsen ikke længere gør sin Indflydelse direkte gældende paa dansk Brevvæsen, tager man Anstød af Enkelttalsbrugen i Tilføjelsen til Dispositio; derfor ændres de prænominata terra til de omnibus terris, som Tilfældet er det i Bekræftelsen 1186³.

Af størst historisk Betydning er Undtagelsesbestemmelsen. Den har sit diplomatiske Forbillede i angelsaksiske Dokumenters trinoda necessitas, der saa ofte undtages fra Immuniteten⁴. I senere danske Dokumenter træffer vi da ogsaa Undtagelsesbestemmelser netop i de Egne, hvor en engelsk Dokumentpaavirkning er naturligst, i Odense og Ribe⁵, men ikke i Esrom, hvor den angelsaksiske Entalsbehandling af terra fandtes. Her træffer vi imidlertid en anden karakteristisk angelsaksisk Dokumentskik, den nøje Opregning af Grænserne for den doterede Jord indledet med termini autem⁶.

Tilføjelser til Dispositio efter Sanctio træffer vi foruden i 1085-Brevet i Eskils store Brevskab til Lund af 1145, 1. Septbr.⁷.

væsentlig e for 1662-Afskriftens t. At Originalen har haft e kan vistnok betragtes som udelukket, jfr. dog H. Olrik i Aarb. f. nord. Oldk. 1895, 90 Anm. og Finnur Jónsson i Aarb. f. nord. Oldk. 1917, 63.

¹ P. Kehr: Die Urkunden Otto III, 176 Anm. 6; Erben: Urkundenlehre I, 855.

² Jfr. ovenfor 141.

³ D. S. I, 121.

⁴ F. Eks. Kemble 1109, 1144, 1151, 1332.

⁵ Dipl. A. M. I, 2 Oldemoder 1 og 44.

⁶ Cod. Esrom 94, 96 og 228.

⁷ D. S. I, 51.

Dateringen divergerer i de 3 Afskrifter af Dokumentet. Necrologiet har: Actum Lundæ XII Kalendas Junii indictione nona incarnationis Dominicæ anno Millesimo octogesimo quinto Regni autem Domini Cnutonis anno quinto predictis Episcopis presentibus et confirmantibus auctore Domino nostro Jesu Christo qui est benedictus in secula seculorum. Amen. Lundebogen 1494 har: Actum Lundi duodecimo Kalendas Junii Anno incarnationis dominice Millesimo octogesimo quinto Indictione VIII Epact XXII Concurr. II. Anno regni Domini Canuti regis quinto predictis presentibus episcopis et confirmantibus. Auctore etc. Baggers Afskrift 1662: Actum Lundi duodecimo Calendas Junii Anno incarnationis Dominicæ 1085¹ Indict. VIII. Ep. XXII². Anno Regni Domini Canuti Regis quinto prædictis præsentibus episcopis et confirmantibus. Auctore etc.

Indledningen actum refererer sig i Reglen ikke til Dokumentudfærdigelsen, men til den Handling, der er gaaet forud for den. Stedsangivelsen viser os, hvor Retshandlingen fandt Sted, og Kongen paa det angivne Tidspunkt har befundet sig. Dagsangivelsen er efter romersk Kalender, som det er Skik næsten overalt i 11. og 12. Aarh. Derpaa følger i de to yngre Afskrifter Inkarnationsaaret. Dette begynder i Danmark indtil 1559 med Juledag 25. Decbr.³. Samme Hovedepoke træffer vi i det tyske Rigskancelli, men med flere Undtagelser, saaledes er Epoken 25. Marts ikke ualmindelig undertiden som florentinsk Aarsberegning sættende ind et Aar senere end den sædvanlige⁴. Ogsaa 1. Januar Epoken forekommer tidlig. I Frankrig anvendes i 11. Aarh. fire forskellige Epoker, i de normannisk-siciliske Fyrsters og Kongers Dokumenter regelmæssig Juledagsepoken, men ogsaa 1. Septbr. som Epoke⁵. 1085-Dokumentets Epoke lader sig ikke fastslaa.

Indiktionsangivelsen er i det tyske Rigskancelli fra og med 1019 væsentlig romersk (Epoke 25. Decbr.). Denne varer ved indtil Henrik 3.s Død. For det følgende Tidsrum mangler fyldestgørende Undersøgelser; derimod er den græske Indiktion (Epoke 1. Sept.) paavist under Lothar 3. Under Frederik 1. træffes i et enkelt Tilfælde den bedaske Indiktion (Epoke 24. Sept.)⁶. Først 1219 slaas den græske Indiktion definitivt fast.

Det lader sig ikke bestemt afgøre, om 1085-Dokumentet har haft Epakt og Konkurrent. Det kunde nemlig tænkes, at de er sat til af

¹ Rettet af Korrektoren til millesimo octogesimo quinto.

² I Margen har Korrektor tilføjet Concurr. II.

³ Giry: Manuel de diplomatique 125.

⁴ Scheffer-Boichorst i Neues Archiv XXIV, 128 og XXVII, 73.

⁵ K. A. Kehr: Die Urkunden der normannisch-sizilischen Könige 303 f.

⁶ Stumpf 4183. Jfr. i øvrigt Erben: Urkundenlehre I, 331 f.

Afskriverne¹. I tyske Kejser- og Kongebreve anvendes Epakten tidligst 1092, og Anvendelsen er i den følgende Tid sjælden og kun at træffe i bestemte Modtagergrupper². Heller ikke i Bispedokumenter er Epakten almindelig, i Köln træffes den saaledes ikke før 1134 og i Hamborg 1144³. Ogsaa paa fransk Grund er Epaktanvendelse sjælden. Ganske anderledes paa angelsaksisk, hvor Anvendelsen af den og Konkurrenten næsten er Regel⁴. Temmelig hyppig træffer vi ogsaa senere paa dansk Grund Anvendelsen af Epakt og Konkurrent, men i bestemte Modtagergrupper, hvorimellem Odense og Esrom er fremtrædende. Her synes angelsaksisk Dokumentskik at have holdt sig ind i 12. Aarh.⁵ Konkurrenten er endnu sjældnere paa tysk Omraade end Epakten. I 12. Aarh. træffer vi den dog i flere pommerske Privatdokumenter undertiden sammen med Epakt. Den er hyppigst i Breve til Stralsund og er at betragte som en Modtagerandel i Udfærdigelsen⁶. Almindelig er Konkurrenten i senere danske Dokumenter til bestemte Modtagergrupper, og Kunkel nærer ingen Betænkelighed ved at udlede dens og Epaktens Forekomst i polabiske Dokumenter af lokal dansk Indflydelse⁷.

Sidst i den egentlige Datering kommer Regeringsaaret indledet med anno regni. Epoken er i dette Dateringsselement vanskelig at fastslaa, idet den kan falde sammen med Forgængerens Dødsaar, Kongens Valg eller Kroning eller være fingeret for lettere at kunne falde sammen med Inkarnations- og Indiktionsangivelsen⁸.

Efter Regeringsaaret følger en Henvisning til de tidligere som testes nævnte Personer. Da Vidneopregningen saaledes er fordelt

¹ I Afskr. 1662 er Konkurrenten sat til i Margen; jfr. om Afskrivertilføjelse af disse Dateringsselementer Fritz Grüner i Mitteilungen des Instituts f. österreichischen Geschichte XXXIII, 14 og Bresslau i Archiv f. Urkundenforschung VI, 28 Anm.

² Erben: Urkundenlehre I, 334 Anm. 1.

³ Lacomblet 212. — H. U. I, 163. I Konrads Bekræftelsesdiplom H. U. I, 164, anvendes Epakt og Konkurrent under Indflydelse af Forlægget.

⁴ Kemble I, Introduction LXXXI.

⁵ Epakt i Dipl. A. M. I, 39, 253, 254, 255, 263, 269, Hasse I, 79, jfr. A. Kunkel i Archiv f. Urkundenforschung III, 74, der urigtig angiver Epakt i Dipl. A. M. I, 261.

⁶ Cod. dipl. Pommeraniae 973, 1021, 1091, 1577, 1578, 1579 og 1581, alle til Stralsund, endvidere 948, 955, 1925 og 3974, jfr. O. Behm i Pommersche Jahrbücher XIV, 90.

⁷ Dipl. A. M. I, 39, 255; Cod. Esrom 216; Hasse I, 79. Jfr. Kunkel 74, der urigtig angiver Konkurrent i Dipl. A. M. I, 253.

⁸ Om Vanskeligheden ved den nøjagtige Bestemmelse af Epoken, selv hvor Aaret er fastslaaet, jfr. P. Kehr: Urkunden Otto III, 191. Otto kronet

paa to Steder af Dokumentet¹, kunde det tænkes, at der det sidste Sted var taget Sigte paa Dokumentbekræftelsen, en Opfattelse, der støttes af confirmantibus. Noget bestemt Resultat lader sig dog ikke uddrage heraf.

Dateringen slutter med Apprecatio. Tyske Diplomater regner denne til Dateringen, da den altid i tyske Dokumenter er knyttet til Stedsangivelsen. Til 1085-Brevets Apprecatio haves Paralleler i en ganske bestemt Gruppe af danske Dokumenter fra 1130erne². Naar man ser bort fra Knud 4.s og Valdemar 2.s Bekræftelser af 1085-Brevet, omfatter denne Gruppe samtlige danske Breve, hvori en udførlig Apprecatio forekommer. Lignende Apprecationer forekommer i Köln i 12. Aarh.³.

Dateringselementernes Rækkefølge varierer i Afskrifterne, idet Necrologiet har Rækkefølgen: Sted—Dag—Indiktion—Inkarnations- og Regeringsaar, mens de to senere Afskrifter har Inkarnationsaaret før Indiktionen og yderligere Epakt og Konkurrent. Necrologiets Rækkefølge svarer til Pavebrevens og de angelsaksiske Kongediplomers⁴. Samme Rækkefølge træffer vi i Erik 2.s Gavebrev til Lund 1135 Jan. 6.⁵, dog er Apprecatio anbragt foran hele Dateringen. De senere Afskrifters Rækkefølge er tysk og træffes hyppigt i Köln⁶. I senere danske Dokumenter træffes Rækkefølgen i Eskils Breve 1139 August 8. og 1145 Sept. 1.⁷ En noget lignende Rækkefølge træffes i Dokumenter til Esrom⁸, men i det store og hele er Rækkefølgen karakteristisk i sin Sjældenhed.

De manglende Formler og Seglet. Mest fremtrædende er i 1085-Dokumentet Manglen af Arenga og Corroboratio⁹. Arenga forefindes i saa godt som alle angelsaksiske Charters, og Manglen er heller ikke hyppig i de anglo-normanniske. Mere almindeligt er som Kejser 996, Maj 21. Aaret efter var 21. Maj Kristi Himmelfartsdag, og i den følgende Tid dateres der derfor snart efter Epoken 21. Maj, snart efter den bevægelige Festdag.

¹ En lignende Deling i Cod. Esrom 95.

² D. S. I, 44, Aarbøger f. nord. Oldk. 1882, 224 og 228. Dipl. A. M. I, 245.

³ Ennen u. Eckertz: Quellen zur Geschichte der Stadt Köln I, 504; Lacomblet I, 207 og 218; jfr. nærmere nedenfor 160—61.

⁴ Bemærkes maa det dog, at Pavebrevene altid indledes med datum.

⁵ Aarb. f. nord. Oldk. 1882.

⁶ Lacomblet 174, 180, 197, 198, 200, 207 og 211.

⁷ Dipl. A. M. I, 245; D. S. I, 51. Dagsbetegnelsen er dog vaklende, idet den i første Tilfælde findes efter Indiktionen, i sidste efter Vidneopregningen.

⁸ Cod. Esrom 123 og 228.

⁹ Desuden mangler Inscriptio, Subscriptio og som i alle danske Dokumenter med Undtagelse af M. U. I, 170 Recognitionen.

det, at Arenga mangler i tyske Dokumenter. Mærkes kan det, at Arenga mangler i alle Dokumenter udstedt af Ærkebisp Eskil. Manglen af Corroboratio er saa meget mærkeligere, som Dokumentet var forsynet med Segl. Vi kender det gennem Peringskiölds Stik, der danner Grundlaget for alle senere Afbildere¹. Af dette fremgaar det, at Seglet var et Dobbeltsegl, der som saadan maa have hængt under Brevet ved Hjælp af en Seglrem².

Paa Forsiden findes en frontal Fremstilling af Kongen med Krone og Rigsæble. Han sidder paa en Tronstol, der har Sidestykker og Ørnefødder. Som Støtte for Fødderne har han en Skammel. Langs Periferien findes følgende Legende i Hexametre: *Presenti regem signo cognosce Cnutonem*. Kontrasigillet er en Jagtfremstilling: Kongen paa en opsadlet Hest med Krone og Hjulspor, hans venstre Haand holder Tømmen, hans højre Falken. Legenden er her: *hic natum regis Magni sub nomine cernis*.

Harry Bresslau, der senest har behandlet Seglet³, mener, at Afbildningen er paalidelig. I ingen af de bevarede Seglbeskrivelser⁴ faar man imidlertid Oplysning om, af hvilket Stof Seglet var, og man er desaaarsag altid gaaet ud fra, at det var af Voks. Hænge-segl af Voks er sjældne i 11. Aarh. og forekommer slet ikke i Tyskland, hvor Kongebrevene ofte forsynes med Blybulla⁵. Derimod kendes Dobbeltseglet af Voks fra England, og forudsat 1085-Seglet var af Voks, maa Forbilledet søges her. Det gør da ogsaa Bresslau, idet han til Støtte viser hen til de lignende Legender paa Vilhelm Erobrerens Kongesejl: *hoc anglis regem signo fatearis eundem* og paa hans Hertugsejl: *hoc Normannorum Willelmum nosce patronum*

¹ J. Peringskiöld: *Åttartal för Swea och Götha koninga hus 1725*, 71; senest afbildet H. Petersen og A. Thiset: *Danske kgl. Sigiller 1917* Tavle 1.

² Der er ganske vist ogsaa Exempler paa paatrykte Dobbeltsegl, jfr. Giry: *Manuel de Diplomatique* 642.

³ *Archiv. f. Urkundenforschung* VI, 56 f.

⁴ Til Afskriften 1662 har Korrektoren føjet en Seglbeskrivelse: Forsidens Legende indledet med Bemærkningen: *Susceptio Imaginis Regiæ in solio sculptæ magis illo lumine huic appenso*, Bagsidens indledet med: *Susceptio Ejus ex adulta præ laudemque equitis seu(?) ducis*, derunder *locus sigilli appensi* — Vidi. 1494-Afskriften har Seglbeskrivelsen: *In sigillo sancti Kanuti regis huic littere appenso in vna parte est ymago regis in solio sedentis sculpta. Cuius ymaginis superscriptio hec est* (Forsidens Legende); *Ex aduersa parte est ymago quasi ducis vel equitis sculpto. Cuius superscriptio est* (Bagsidens Legende).

⁵ I det normannisk-siciliske Kongekancelli anvendes før 1125 Vokssegl kun ved Mandater, mens Præcepterne altid forsynedes med Blybulle. K. A. Kehr: *Die Urkunden der normannisch-sizilischen Könige* 193.

si[gn]o¹. Først i 12. Aarh. træffer vi Hængeseglet af Voks i Frankrig og Tyskland, og det danske Brevvæsen har da ved allerede i 11. Aarh. at indføre Dobbeltseglet været et stort Skridt forud i Udviklingen for Frankrig og Tyskland. Det er vel overflødigt at pointere det unaturlige heri. Paa samme Tid, som Dobbeltseglet vinder Indgang i tysk Brevvæsen, finder vi her en nærmere Udsmykning af Tronstol med Ryg- og Sidestykker. Ogsaa paa dette Punkt er vi med det danske Segl et Skridt forud for Udviklingen, idet Tronstolen paa 1085-Seglet har en Antydning af Sidestykker. At Kongen bærer Hjulsporer er bemærkelsesværdigt, da disse ikke er arkæologisk bevidnet i 11. Aarh.² I det hele er Seglet ikke organisk forbundet med Dokumentet, idet dets Ordlyd slet ikke nævner det. Betragter man da Seglet for sig uden at lægge Vægt paa dets ydre Forbindelse med et Dokument, der er dateret 1085, passer dets Legender og heraldiske Udstyr bedre paa Knud Magnussøn i 12. Aarh. end paa Knud 2., Søn af Svend Magnus. Den samme Besynderlighed gør sig gældende her som i Intitulatio.

Formelundersøgelsens Resultater er for en Del negative, idet vi ikke blev i Stand til at fastslaa et bestemt Paavirkningsomraade for Dokumentet i dets Helhed. Snart fandt vi angelsaksisk, snart tysk Brevskik repræsenteret. Angelsaksisk er Pertinensformlen, Tilføjelsen til Dispositio og Dateringen i Necrologiets Afskrift, dertil muligvis Vidnerækken, Seglet og Dele af Sanctio; tysk er Publicatio, Intitulatio, Dele af Sanctio, Dateringselementernes Rækkefølge i de senere Afskrifter og Apprecatio, altsaa væsentlig Indledning og Slutning. Invocatio er fransk-tysk; men langt

¹ Bresslau 57. Han mener ikke, at Indflydelsen har været direkte, men at det fælles Forbillede er Knud 1.s nu tabte Dobbeltsegl — Symbolet paa Dobbeltmonarkiet. Hypotesen er imødegaaet af Erslev, H. T. 8. Rk., VI, 277, og Lauritz Weibull, H. T. f. Skåneland VII, 160. Har 1085 Seglet haft et engelsk Forbillede, er det mærkeligt, at Kongen ikke som paa disse fører Scepter eller Sværd, men kun Rigsæble.

² Velvilligst meddelt mig af mag. art. V. Hermansen. Nogen større Betydning kan man dog ikke tillægge det, da det muligvis beror paa en Tegnefejl. Ogsaa Kroneformen paa Aversen er højst besynderlig og gør nærmest Indtryk af at bunde i Tegnerens fri Fantasi. En indgaaende sphragistisk Undersøgelse, som jeg desværre ikke ser mig selv i Stand til at foretage, vilde muligvis skaffe Klarhed i de mange Tvivlsspørgsmaal, der knytter sig til 1085-Seglet.

hyppigere repræsenteret i 12. end i 11. Aarh. Gennemgaaende er det, at visse Elementer i de tyske Formler viser hen til første Halvdel af 12. Aarh., paa den ene Side til en Forbindelse med de danske Ærkebispedokumenter fra den Tid, paa den anden med tyske Bispebreve, særlig kølnske. En ligefrem Anakronisme lod sig kun et enkelt Sted paavise i Intitulationens Anvendelse af baade Ordenstal og ego-Indledning, hvilket ikke findes i Samtidens Kongediplomer.

Diktatundersøgelsen omfatter imidlertid ikke alene Undersøgelsen af Formeldetaillerne, men betragter ogsaa den almindelige Affattelse af hele Dokumentet. En Betragtning af denne i 1085-Brevet bringer Orden og Plan i de tilsyneladende brogede Resultater, Detailundersøgelsen gav os.

Kongebreve fra Middelalderen er i deres Egenskab af dispositive Diplomer regelmæssigt affattet subjektivt i Pluralis majestatis¹. Afvigelser fra denne Hovedregel forekommer i Love og Forlig med Romerkirken, altsaa Diplomer i uegentlig Forstand, hvor Singularis majestatis overholdes helt igennem, samt i den store Gruppe af Diplomer, de angelsaksiske Kongebreve udgør, hvor Affattelsen vel er subjektiv, men helt igennem holdt i Singularis². Slutningsformlerne taber dog tidlig deres subjektive Affattelse ogsaa i de øvrige af det frankiske Diplom afledede Grupper, idet først den egenhændige Underskrift, der er Regel i Merovingerdiplomerne, forsvinder og afløses af en objektiv Erklæring fra Kancelliets Side (Segllinie og Recognition), og dernæst Dateringen drages ind under denne objektive Del. Fra og med 840 er da hele Eskhatokollen affattet som et Udsagn af Kancelliet, mens Kongen i Indgangsprotokol og Tekst taler for sig selv.

Overensstemmende med denne Hovedregel begynder 1085-Dokumentet subjektivt i Pluralis majestatis: notum . . . esse

¹ For dette og det følgende Erben: Urkundenlehre I, 292 f.

² Bresslau i Archiv f. Urkundenforschung VI, 45.

cupimus. Under Indflydelse af ego-Indledningen i Intitulatio faar vi derefter Singularis: dotavi, men saa tager Pluralis atter fat: patefacimus og desideramus. At ego-Indledningen medfører Singularis er let forstaaeligt, omend det ikke altid er Tilfældet i Kongebrevene. — I Pertinensformlen forsvinder imidlertid den subjektive Affattelse, idet Kongen omtales ganske objektivt i 3. Person Ental: quem dedit Hacon Regi i Stedet for, hvad man maatte vente af det foregaaende, nobis, og senere: quem dedit idem Scora Regi og: quem solvebat Rex a Thurgislu filio Gunstens a Gothesbo. Det er Skriveren, der her beretter, ikke som tidligere Kongen. Der er sket et Brud paa den vigtigste Regel for Affattelsen af Kongebreve. Desværre giver Sanctio os ingen Holdepunkter med Hensyn til Affattelsen, men i Undtagelsesbestemmelserne har vi atter den objektive Affattelse: emat pacem a Rege — erga Regem emendat — nisi cum Rex ipse venerit. At Dateringen er objektivt affattet er selvfølgelig nok. De Dele, der udover denne er objektivt affattet, Pertinensformlen og Undtagelsesbestemmelsen, havde, som vi fandt i Detailundersøgelsen, deres Forbillede i angelsaksisk Brevvæsen, mens de Dele, der er subjektivt affattet, havde tyske Forbilleder. Vidnerækken, der staar i den subjektive Del, var dog snarest angelsaksisk. Der kan paa denne Maade udskilles to Lag i Dokumentet, et objektivt og et subjektivt.

Det er ikke ualmindeligt, at Dokumenter, i hvilke en saadan blandet Affattelse forekommer, har vist sig at være uægte. Undertiden lader Grunden til Forsyndelserne mod Reglen sig dog paavise; som oftest er det et direkte benyttet objektivt Forlæg, der fører Skriveren vild i hans Udfærdigelse af det subjektivt holdte Dokument. Hvor han ikke benytter Forlæg, gaar det let nok med at overholde Hovedreglen, men hvor han benytter Forlægget, sniger dettes objektive Affattelse sig ind, og vi faar et besynderligt blandet Produkt som i det foreliggende Tilfælde. Hvad er det nu imidlertid for et Forlæg, der er benyttet ved Affattelsen af 1085-Brevet. Det har øjensynlig omfattet alle de retsli- g set

vigtigste Dele af Dokumentet. Tanken ledes uvilkaarligt hen paa de objektive Aktoptegnelser, der i 10. og 11. Aarh. var almindelige ved Siden af Diplomerne, ja paa Privatdokumenteringens Omraade ganske fortrængte de højtidelige Privilegier¹. Medens disse regelmæssig er udfærdiget af Udstederen, er Akterne altid Modtageroptegnelser. Formelapparatet er i Akterne det simplest mulige, ofte indskrænket til, hvad der ellers staar i Dispositio eller Pertinensformel, det rent saglige Indhold med Anførelse af de Vidner, der overværede Retshandlingen. Hertil kommer saa undertiden en kort Publicatio og som Ustederandel undertiden Fæstnelse af Ustederens Segl til Dokumentet. Oftest sker dette, uden at man i Akten nævner et Ord om Besegling. I Paderborn er Dokumentering ved Akter almindelig i 11. Aarh., og undertiden er de beseglede².

I Ungarn bestaar det kongelige Kancellis Medvirken i Dokumenteringen indtil 1172 blot i, at Kongeseglet hænges paa det af Modtageren udfærdigede Dokument³.

En saadan objektiv affattet Modtagerakt har da sandsynligvis dannet Forlægget for den endelige Udfærdigelse af 1085-Dokumentet. Kun herigennem lader den blandede Affattelse af Dokumentet sig forklare⁴. Akten har bestaaet af de Dele, der nu fremtræder som Pertinensformel, og har været bevidnet af de testes, der nu er anbragt paa en temmelig mærkelig Plads i Dispositio. Til Akten har rimeligvis Tilføjelsen til Dispositio hørt⁵, og hvis Seglet er et ægte

¹ Redlich: Urkundenlehre III, 68 f.

² Cod. Westphalicus ed. Erhard 65 f. og 85, jfr. Ficker: Beiträge zur Urkundenlehre I, 341.

³ Redlich: Urkundenlehre III, 127 og den der anførte Afhandling af Fejérpataky.

⁴ I Jahrbücher für Schweizerische Geschichte XX, 3 ff. specielt S. 30 f. behandler Harry Bresslau Affattelsen af det svejtsiske Forbundsdiplom fra 1291, og det bliver ham gennem en Undersøgelse af Dokumentets almindelige Affattelse muligt at udsondre en ældre Del, der har hørt til et nu ikke bevaret objektivt affattet Forligsdokument. De yngre Dele er affattet subjektivt, og kun i disse forekommer antihabsburgske Tendenser.

⁵ Herfor taler de angelsaksiske Forbilleder, navnlig den angelsaksiske

Knud 2.s Segl, repræsenterer det Udstederens Andel i Modtageroptegnelsen. Den objektive Akt har helt igennem vestlige Forbilleder, og Dokumentering ved Hjælp af Akter kendes da ogsaa baade paa angelsaksisk Grund og i Flandern¹. Naar Retshandlingen er dokumenteret i en Akt og ikke i et Diplom, skyldes det Manglen paa et Udstederkancelli og er i Overensstemmelse med den Reaktion overfor Diplomer og Privilegier, der i det hele 11. Aarh. overalt gør sig gældende. Det synes at være et Fingerpeg, at vi foruden paa angelsaksisk Grund ogsaa i Paderborn har bevaret objektive Akter i stort Tal. Lundebispen Ricwal var fordrevet fra Paderborn².

I det hele taget spiller sikkert Aktoptegnelser en langt større Rolle i det ældste danske Brevvæsen end tidligere paaagtet. Kun herigennem lader den Mangel paa Privilegier sig forklare, der gør sig gældende til ind i 12. Aarh. Privilegierne er ikke saa let forgængelige, at alt spørløst skulde være forsvundet. Aktoptegnelserne derimod, der i Vidnebevist har deres eneste Støtte, har ringe Interesse efter Vidnernes Død, og derfor er i Udlandet saa forsvindende faa Akter bevaret i Sammenligning med Privilegierne. I Aktform har først og fremmest Grænsebestemmelser været formuleret, og det ældste danske Dokument, Vestgötalagens Grænsenotits, er en Afskrift af en Aktoptegnelse³. Aktform for Grænsebestemmelser holder sig naturligt længere end Aktform for Jordoverdragelser, og vi finder derfor Aktformen for første endnu i 13. Aarh's. første Halvdel⁴, men i

Kollektivbenyttelse af terra. Selve den objektive Affattelse er ikke udslagivende, da det er naturligt om end ikke naturnødvendigt, at Bestemmelser, der skal gælde for Tid og Evighed affattes objektivt. Jeg skylder Docent Curt Weibull Tak for at have henledt min Opmærksomhed paa dette Forhold.

¹ En Samling af Akter findes hos Kemble IV, 308 f. Guérard: Cartulaire de Saint-Bertin 424, 444, 455 o. fl. Steder.

² Jfr. L. Weibull i H. T. för Skåneland V, 121 f.

³ Curt Weibull i H. T. för Skåneland VII, 1 f.

⁴ S. R. D. III, 472, 473, jfr. C. Weibull 10 not. 3.

2. Halvdel af 13. Aarh. Diplomform¹. Et andet Omraade, hvor Aktformen var naturlig, var ved Relikvieautentikater og Indvielsesnotitser². Saadanne findes fra dansk Omraade i 12. Aarh. indskrevet i *Necrologium Lundense*³. Et enkelt Eksempel paa, at Jordoverdragelser har været dokumenteret i Aktform, byder Aktafskriften i Valdemars Jordebog⁴. Men netop fra 11. og Begyndelsen af 12. Aarh., hvor Aktoptegnelsen ude omkring er fremherskende, har vi i Danmark Oplysninger om flere store Jordoverdragelser, der ikke er dokumenteret i Privilegier, og derfor, hvis de i det hele taget har været dokumenteret, maa have foreligget i Form af Modtagerakter. Ældst er Oplysningen om Estrids Gave af 50 Bol til Roskilde, der kun kendes gennem Roskildekroniken⁵. Derefter har vi Vidnesbyrd om Svend 2.s Gaver til Roskilde og til Lund⁶, Knud 2.s til Lund⁷, Erik 1.s til Lund⁸ og Niels' til Odense⁹.

¹ Grænselægningen mellem Norge og Sverige *Annaler for nord. Oldk.* 1844—45, 160.

² O. Redlich: *Urkundenlehre* III, 73 f.

³ S. R. D. III, 455—56.

⁴ V. J. 60, jfr. C. Weibull 11.

⁵ Af *Kronikens Ordlyd quos prescriptus episcopus* (Vilhelm i Roskilde) sigillo et privilegio ecclesie confirmavit fremgaar det, at Dokumenteringen er foretaget af Modtageren og endog bekræftet med dennes Segl. At Roskildekronikens Forfatter karakteriserer Dokumentet som et Privilegium skyldes Kendskabet til Forholdene i hans egen Samtid. »Privilegiet« har sikkert blot været en beseglet Aktoptegnelse. Jfr. i øvrigt Sofus Larsen i *Aarb. f. nord. Oldk.* 1901, 307 f.

⁶ S. R. D. III, 266, jfr. I, 119 og 174; S. R. D. III, 444, jfr. Erik 2.s Gavebrev til Lund 1135 ^{9/1} *Aarb. f. nord. Oldk.* 1882, 224: *terras has a justicia regali immunes et omnino liberatas esse uolumus ad imitationem earum quas dederunt filicis memorie predecessores nostri Svenno Magnus et Canutus reges catholici.*

⁷ Omtalt i *Narratio* af 1085-Brevet, jfr. ovenfor 136.

⁸ S. R. D. III, 428 og 430.

⁹ *Dipl. A. M. I*, 243 om Lønborg Fiskerettigheder. At det er en Afskrift af en Akt og ikke en Regest fremgaar af Sammenligning med de øvrige Hamsfortske Regester f. Eks. med den a. St. meddelte Regest af Niels' Diplom til Odense om Friserskatten. Mens denne bevarer den subjektive Affattelse og flere overflødige Formelelementer, er Akten knapt og objektivt formuleret

Den Form, hvori 1085-Dokumentet nu foreligger, er altsaa ikke den oprindelige. Den objektive Akt er omarbejdet, ved at de subjektive Indledningsformler, Sanctio og Dateringen, som den foreligger i de senere Afskrifter, er sat til¹. Herved forklares det Anstød, vi tog af, at Dokumentets Kærne, Dispositio, var delt paa to Steder før og efter Sanctio. Omarbejdelsens Maal har været at forvandle den objektive Modtagerakt til et subjektivt Udstederdiplom.

Spørgsmaalet bliver nu, hvornaar denne Omarbejdelse har fundet Sted. At den ikke er nærmest samtidig med Optegnelsen af Akten er rimeligt, idet det vilde være umuligt at finde et Motiv til, at Dokumenteringen foretoges paa to Maader. Rent ud umuligt kan vi erklære det, naar vi har set, at Aktens Bestanddele var angelsaksiske, mens de Dele, der er tilføjet for at faa Akten omdannet til et Diplom, er tyske. I samme Retning peger den Omstændighed, at vi i de tyske Formler fandt flere Træk, der pegede hen til og bedre stemte med en senere Tid end 1085, og at i det hele taget 1085-Dokumentet viste flere ejendommelige Overensstemmelser med lundensisk Brevvæsen i 12. Aarh. til den ene Side og kølnsk i samme Tid til den anden. Endelig maa Motivet til, at Akten omformes, søges i Aktoptegnelsens aftagende Retsværdi, og ogsaa denne finder Sted et Stykke ind i 12. Aarh. Aktoptegnelsernes Retsværdi ligger ene i Vidnebeviset, og naar Vidnerne er døde, er Akten retslig set værdiløs, idet Vidnebeviset er umuliggjort. Det kunde

med Hovedvægten lagt paa Anførelsen af Vidnerne, og disses Forhold til Kongen er ganske objektivt (*uxor Regis, filius Regis og frater Regis*).

¹ Afvigelserne mellem Necrologiets Datering og de senere Afskrifters er saa store, at man var berettiget til at formode et forskelligt Forlæg for dem; imidlertid findes der foruden i Undtagelsesbestemmelserne i Necrologiets Afskrift Rasurer ogsaa i Dateringen og det skyldes disse, at Ordstillingen *predictis Episcopis presentibus et confirmantibus* er fremkommet afvigende fra de andres *predictis presentibus episcopis et confirmantibus*. Et lignende Forhold gør sig muligvis gældende ved Indiktionens Foranstilling for Inkarnationsaaret, hvorfor man maa være forsigtig med heraf at drage nogen Slutning.

derfor ikke vare længe, før Synet paa Aktoptegnelsernes Værd ændrer sig. Det sker i Tyskland i 12. Aarh.; Akterne gaar ud af Kurs, og i stedse stigende Grad vinder det ved Seglet bevidnede Udstederdokument Indpas. Paa samme Tid fatter man ikke ret, hvorledes Forfædrene kunde fæste Lid til Aktoptegnelserne, navnlig naar disse, hvad hyppigst var Tilfældet, var ubesejlede, og omkring 1140 betegner man derfor ligefrem Akterne som en *negligentia antique simplicitatis* og taler paa lidet smigrende Vis om *simplicitas fratrum*¹. Hvor det var særlig magtpaaliggende at have Jordoverdragelser o. lign. tilbørlig dokumenteret, og man kun havde Aktoptegnelser, finder man det fornødent at skaffe sig Diplomer. Særlig gælder dette for Klostrene, der er stiftet i 11. Aarh., og hvis store Jordtilliggender ikke dokumenteredes paa anden Maade. Dette kunde man nu faa paa forskellig Maade. Den retteste Vej var selvfølgelig at faa Magthavere og tidligere Besiddere af Retsobjektet eller disses Arvinger til at udstede et retsgyldigt Diplom i Sagen. Men dette lod sig meget ofte ikke gøre, Arvingerne var oftest uvillige til at give Dokument i Sagen. I saa Fald fulgte man en anden og dunklere Vej; man fabrikerede selv Diplomet. Det 12. Aarh. er et Dokumentforfalskningsaarhundrede par excellence. De store Klosterstiftelser fra 11. Aarh. finder vi nu tilbørlig dokumenteret i højtidelige Privilegier, men saa snart Diplomateren undersøger Sagen, godtgøres det som oftest, at Privilegiet er et Makværk fra 12. Aarh.². Man saa med den ejendommelige naive Moral, der særkender den ældre Middelalder, intet uhæderligt end-sige lovstridigt i at omdanne en Akt til Diplom, især naar man i Diplomet bemærkede, at Retshandlingen var gaaet for sig tidligere. Men oftest ansaas en saadan Bemærkning for overflødig, og man formulerede Diplomet, som om Op-havsmanden til Retshandlingen selv havde ladet denne dokumentere. Ved Omformningen af den objektive Modtager-

¹ Redlich *Urkundenlehre* III, 142 og den der anførte Literatur.

² Redlich *Urkundenlehre* III, 150 og den der anførte Literatur.

akt indløb da ikke sjældent flere Fejlgreb, saaledes at f. Eks. en Blanding af subjektiv og objektiv Affattelse fremkom, at Vidnerækken blev staaende objektiv i Forhold til Udstederen og undertiden de besynderligste Anakronismer¹.

Motivet til Omformningen af 1085-Akten er da, at man har ønsket at have et fuldt retsgyldigt Diplom i Stedet for den ved Vidnernes Død værdiløse Akt. Der ligger allerede heri et Holdepunkt for Omformningens Tidsbestemmelse. Naar Omformningen er foretaget, som om det nye Produkt helt og holdent stammede fra 1085, foreligger der altsaa en formel Forfalskning. Muligt er det, at hertil slutter sig en reel. Den diplomatiske Undersøgelse kan ikke afgøre dette, men antagelig vil en indgaaende historisk Undersøgelse kunne give Holdepunkter i saa Henseende. Navnlig med Hensyn til Undtagelsesbestemmelserne, der diplomatisk er udskilt af deres oprindelige Sammenhæng i Dispositio. Bekendt er det, at Saxo som tredie Undtagelse i Stedet for Redskud har Danearv². Det kunde tænkes, at han har denne sin fra Diplomet afvigende Efterretning direkte fra den objektive Notits eller indirekte gennem Folk, der har kendt det oprindelige Forhold³. Interessant er i denne Sammenhæng hans Bemærkning om, at mange havde søgt at rokke ved Dokumentets Autoritet, men at denne endnu paa hans Tid stod ved Magt⁴.

¹ Redlich: *Urkundenlehre* III, 142 f. Særlig er Konrad 1. af Salzburg (1106—47) bekendt for sine Omformninger. En Del af hans Akter omformes efter hans Død til Diplom under Konrads Navn, og der indløber da den mærkelige Fejl, at Udstederen kommer til at betegne sig selv som afdød, *felicis memorie*.

² Jfr. Kompromisbestemmelserne om Danearv i Niels' Brev til Odense Dipl. A. M. I, 2.

³ Naar Curt Weibull: Saxo 96 f. underkender Saxos Angivelse af Danearv blot ved en Henviisning til Gavebrevet, ligger heri den almindelige methodiske Svaghed paa Forhaand at paatrykke Dokumenterne Ægthedsmærke, naar ellers ikke et Uægthedsmærke straks springer i Øjnene. Dokumentets mangelfulde Overlevering havde dog allerede Lauritz Weibull belyst, H. T. f. Skånel. IV, 265 f.

⁴ Saxo II, 581: *cujus edicti postmodum a multis temere pertentati vetus adhuc ratio perseverat*, jfr. L. Weibull i H. T. f. Skåneland IV, 269.

Tilføjelser og Rettelser kan være foretaget i Pertinensformlen. Naar Bolet i Venestad ikke findes i Necrologiets Afskrift, kan det skyldes den Omstændighed, at det ikke fandtes i den objektive Akt. En Stednavneform som Børstingerød er det overraskende at træffe allerede 1085. Adam af Bremen omtaler, at Nordsjælland er opfyldt af Skove. Endelig kan Boltallene være ændrede, saaledes at senere Udvidelser af Arealerne blev dokumenteret.

At fastslaa Tidspunktet nøjere for Omformningen af Akten lader sig gøre ved nærmere at betragte de Paralleler, vi fandt til de subjektive Indledningsformler, Sanctio og Dateringen. Hovedparallelerne var danske Dokumenter udstedt af Asser og Eskil i Trediverne og Fyrerne og tyske Dokumenter samtidige med disse fra Hamburg, Hildesheim¹ og ganske særlig Köln. Vi skal nu ganske kort betragte de diplomatiske Ejendommeligheder ved de danske Bispebreve. Det drejer sig om Assers til Lund 1133 Jan. 7, Eskils til Næstved 1135 Nov. 29, til Odense 1139 Aug. 8, til Odense 1142 Jan. 4 og til Lund 1145 og 1145 Sept. 1². Fælles for dem er den smukke Datering, kun Udkastet til 1145 Sept. 1 mangler den. Ellers har de ligesom 1085-Brevet endog Dagsbetegnelsen. Dette er et for ældre dansk Brevvæsen sjældent Træk³. Rækkefølgen i Dateringselementerne er overalt den samme som i 1085-Brevet, kun er Dagsbetegnelsen noget vaklende. Dateringen indledes med actum, hvorefter følger Inkarnationsaaret. En særlig karakteristisk Datering, der helt viser den tyske Karakter har 1135 Nov. 29: Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCXXXV Indictione XIII imperante Lotharo Romanorum Cesare Augusto, Anno

¹ Eskil har selv ca. 1115 været i Hildesheim og har herfra medført et Kalendarium, der ligger til Grund for den Kalender, som staar Side om Side med Colbazannalerne i Cod. Berol. theol. 149 fol., jfr. Ellen Jørgensen: Fremmed Indflydelse 202. I det hele gør den tyske Indflydelse sig gældende i Lund i 12. Aarh. og kun der, jfr. l. c. 214.

² D. S. I, 44, Dipl. A. M. I, 5, 245, 247, D. S. I, 49 og 51.

³ Fra den følgende Tid indtil 1182 haves i alt ca. 75 Konge- og Bispebreve, hvoraf kun 11 er udførlig dateret.

V. Erics Danorum Regis etc. og 1142 Jan. 4: Acta sunt haec II. Non. Januarii Anno incarnationis Dominice MCXLII praesidente Romanæ sedis Cathedram Apostolico Viro praeclaro Innocentio, Romanorum imperatore glorioso Conrado existente tertio Erico rege regnum Danorum procurante verum et Eskillo uenerabili archiepiscopo et Lundensis Ecclesiarum Danorum Suuecorum Noruegensium regnis prouidente¹. Det samme Dateringsskema finder vi i kølnske Bispedokumenter. Ogsaa her er Dagsbetegnelsen vaklende, og Datering ved Hjælp af Kejsereis Regeringsaar almindelig.

Brevenes Sammenhøring og Fællesskabet i Diktaten ses særlig af *Apprecatio* og *Sanctio*. *Apprecatio* er 1133 Jan. 7.: *Auctore domino nostro Iesu Christo cui est honor et gloria in secula seculorum Amen*. 1139 Aug. 8 regnante domino nostro Ihesu Christo og 1145 Sept. 1 blot feliciter. Den sidste *Apprecatio* er den almindeligste i kølnske Bispebreue², men 1131 har vi her udførligere: *regnante domino nostro Ihesu Christo cui est honor et gloria in secula amen*, 1133: *ad laudem et gloriam illius qui est benedictus in secula amen* og 1138: *in nomine Christi Iesu cui est honor et gloria cum deo patre et spiritu sancto per immortalia secula seculorum Amen*³. Om disse *Apprecationes* Sammenhøring med 1085-Dokumentet er talt ovenfor⁴. I de danske Kongebreve 1135 og 1140 findes lignende *Apprecationes*. Mønstrer er sikkert 1133-Brevets⁵. Foruden i disse Breve findes *Apprecatio* ogsaa i 1085-Dokumentets Be-

¹ Brevet 1142 ⁴/₁ er ikke, som man hidtil har ment, et Kongebrev, men *Narratio* i Ærkebisp Eskils Bekræftelse paa et nu tabt Kongebrev. At det er et Bisperev fremgaar af, at Eskil nævnes i Dateringen og af Udtoget af *Sanctio: qui contra hoc consultum Archiepiscopus inbanniuit*.

² Lacomblet I, 171, 176, 177, 179, 180, 198, 212, 215.

³ Ennen u. Eckertz: *Quellen zur Geschichte der Stadt Köln* I, 504; Lacomblet I, 207 og 218.

⁴ 148.

⁵ Aarbøger f. nord. Oldk. 1882, 224 og 228. Brevet 1140 er, som Hennings: *Studien über die ältere dänische Königsurkunde* 17 har vist, udfær-

kræftelser 1186 og 1203¹. Her slutter Ordlyden sig nøjere til 1135-Brevet end til 1085-Brevet. Ogsaa Corroboratio i de to Breve stemmer overens², en Omstændighed, der tyder paa, at 1135-Brevet til Lund er fremlagt sammen med 1085 Brevet ved Bekræftelsen 1186.

Sanctio lyder i Eskilbrevet 1135: *Siqua igitur ecclesiastica secularisue persona hec nostra statuta uiolare temptauerit et seruos Dei inquietare temerario ausu presumserit secundo tertioe commonita si non resipuerit diuine ultioni subiaceat cum Dathan et Abyron quos terra deglutiuit dispereat duplici contritione conteratur de libro uiuentium eradatur induatur sicut diploide confusione sua sitque Anathema maranatha fiat fiat! Amen.* Vi træffer her 1085-Dokumentets anathema maranatha, der er et Særkende for Gruppen og genfindes 1139 Aug. 8, u. D. 1145 og 1145 Sept. 1. Foruden i disse 5 Breve træffes Udtrykket kun i Eskils Brev til Odense 1171, der imidlertid her og paa flere andre Steder er afhængig af Forlægget 1139 Aug. 8³. Overensstemmelsen i dette særegne Sanctioelement maa skyldes den Omstændighed, at alle 5 Breve er dikteret af samme Mand. I Køl'n træffes ikke dette Bibelsted, men derimod hyppigt et andet hentet fra samme Brev i Biblen: *anathema in secundo aduentu Domini nostri*⁴. Slutningsudraabet *fiat, fiat amen* findes i dem alle og i Køl'n⁵, Udtrykket *cum Dathan et Abiron quos terra deglutiuit* i 1133 og 1145 og i Køl'n⁶. diget af Kapellan Asker. Den Omstændighed, at kun de dispositive Dele af Brevet er holdt i subjektiv Singularisaffattelse, som de samtidige Kongebreve og alle andre af Asker dikterede, mens Indledningen med den store Forklaring til Brevudstedelsen er affattet som 1085-Brevet i subjektiv majestatis pluralis, tyder paa, at flere Diktatorer har været virksomme ved Udfærdigelsen.

¹ D. S. I, 121 og 149.

² 1135 *Hec ut rata sint sigillo nostra cartam hanc signavimus ad honorem regis regum qui uiuit et gloriatur deus per omnia secula seculorum amen*, 1186 kun en ubetydelig Variant i Apprecationens Slutning.

³ Det ses ganske særlig af Corroboratio og Brevenes Slutning.

⁴ 1. Corinth. I, 8. Lacomblet I, 179, 184, 198, 211, 214 og 215.

⁵ Lacomblet I, 204 og 225.

⁶ Lacomblet I, 179, 197, 198, 199, 212.

Endelig findes Advarslerne (*secundo tertioe commonitus*) i 1133 og 1139 og er almindelig i Köln¹.

Alene disse Sanctioelementer er tilstrækkelig til at vise de behandlede Breves Diktatfællesskab og samtidig Efterligningen af kølnske Mønstre. Fællesskabet indskrænker sig dog ikke til Sanctio, Datering og Apprecatio, — Corroboratio er saaledes overensstemmende i 1135 og 1139-Brevet og afhængig af kølnske Mønstre². Nævnelser af *clerus et populus* i Vidnelisten findes i Köln³, og der er Overensstemmelse af Publicatio i 1135 og 1145.

I Eskils Brev 1135 til Næstved træffer vi som Vidne Hermannus Episcopi Capelanus, i 1139 til Odense Hermannus Slesuicensis Episcopus og 1145 til Lund Hermannus slesuicensis episcopus. I de to sidste Breve nævnes en hel Række Bisper, af hvilke i dem begge Herman nævnes sidst.

Denne Herman stammede fra Rhinprovinsen, og hans Skæbne, før han kom til Danmark, kender vi gennem Rodeannalerne⁴. Han nævnes her som Søn af Emmerik (*Embrico*). 1124 og 1128 søger han begge Gange forgæves at blive Abbed i Rodeklostret, og han er da i nogen Tid i Tjeneste hos Ærkebisp Frederik i Köln, der udvirker, at han kommer til at styre det af denne grundede Dünwald Kloster, ved hvis Stiftelse han var til Stede, og hvis endnu bevarede Stiftelsesdokument af 1118 er bevidnet af ham og

¹ F. Eks. Lacomblet 225: *Unde siqua in posterum ecclesiastica secularisue persona huius nostre constitutionis paginam (jfr. Eskilbrevene 1139 og 1145.) sciens contra eam temere se erigere temptauerit secundo tertioe commonitus si non etc.*

² Lacomblet 188, 191 og 199. Indledningen til Corroboratio i 1139, Aug. 8 og et Brev udstedt af Frederik i Köln 1128, Lacomblet 199, stemmer nøje overens:

auctore Dei Patris et filii et spiritus sancti et beatorum Petri et Pauli et domini Papæ Innocentii.

omni potentis dei in nomine patris et filii et spiritus sancti beatorum Petri et domini Papæ Innocentii.

³ 1145 jfr. Lacomblet 198 og 211.

⁴ D. M. 4. Rk. II, 339.

Faderen Emmerik¹. Ogsaa her møder der ham Modgang, og mismodig forlader han sin Hjemstavn og drager til Danmark. Han bliver Eskils Kapellan og vidner som saadan i Brevet 1135 Nov. 29. Endvidere er han som Kannik i Lund Ærkebispens behjælpelig overfor Kravene fra Hamburg og foretager til det Formaal en Rejse til Rom. Paa Vejen hjem besøger han Rodeklostret. Han er hjemme inden Synoden 1139² og bevidner Brevet til Odense 1139 Aug. 8 sammen med den pavelige Legat Theodignus, men denne Gang ikke som Eskils Kapellan, men som Biskop i Slesvig. Det er muligt, at han i denne Tid er kommet i et vist Forhold til Kongen Erik 3., det eneste Støttemiddel herfor er imidlertid, at denne gav ham en større Gave o. 1145 bl. a. det halve Smørum Herred og Gods i Brøndby, netop Lokalteter, der senere ligger til Kongens Kansler³. 1145 er Herman til Stede ved Indvielsen af Lunds Domkirke og testerer den notitia, der udstedtes ved samme Tid. Vi hører derefter intet om ham gennem paalidelige Kilder⁴, hans Dødsaar er ukendt, Dødsdagen, 16. Januar, kendes derimod baade fra *Necrologium Lundense* og Rode Obituarierne⁵. Det er denne Herman, Kapellan hos Eskil, Kannik i Lund og Biskop i Slesvig, der har dikteret Eskils Brevskaber indtil 1145 og rimeligvis ogsaa Assers fra 1133. Det skyldes Hermans Kendskab til det kølnske Brevvæsen, at det ældste lundske Brevvæsen er tyskpræget, i snævrere Forstand kølnisk præget. Det er i Egenskab af Kapellan hos Eskil, at det tilfaldt Herman at besørge Bispens Brev-

¹ Lacomblet 188; Sofus Larsen lader Herman foretage et mislykket Forsøg »paa at grunde et Kloster i Dünewald« ved denne Tid (1128. Aarb. f. nord. Oldk. 1899, 110). Klostret var grundet allerede 10 Aar tidligere af Ærkebisp Frederik.

² Mogens Madsson i *Episcoporum ecclesie Lundensis series* ed. Bartholin 1710, jfr. D. M. 4. Rk. II, 336.

³ Steenstrup: *Studier over Kong Valdemars Jordebog* 33.

⁴ Sven 3. Brev til Esrom er nemlig uægte — et Led af Villingerødforskningskerne, jfr. nedenfor.

⁵ S. R. D. III, 435, D. M. 4. Rk. II, 341; jfr. for Hermans Vita Weibull i H. T. f. Skåneland V, 152 f.

skaber, han er Lejlighedsskriver, Sekretær om man vil, ligesom Kapellanen Asker er det hos Erik 3¹. Men mere end det; med Hermans Komme til Lund træder det danske Brevvæsen ind i en ny Fase. De tidligere benyttede Akt-optegnelser forsvinder og giver Plads for højtideligt affattede Diplomer, hvorfor Ønsket om at erstatte 1085-Akten med et højtideligt Udstederprivilegium bliver levende. Herman dikterer da med Benyttelse af den objektive Akt den Udfærdigelse af 1085-Brevet, vi nu kender. Diktatoverensstemmelserne med de Breve, hvori Herman vidner, og den fælles Afhængighed af kølnske Mønstre viser, at Forholdet er saaledes. Da Herman er i Lund i Trediverne og Begyndelsen af Fyrerne, har vi en omend ret vid Tidsbestemmelse for Omformningen. Muligt er det, at Tiden nøjere kan fastsættes ved at betragte Tidspunktet for Affattelsen af Afskriften i Necrologiet. Pal. Müller, der først har behandlet Spørgsmaalet², mente, at Kongebrevet og Præbendelisten hidrører fra samme Haand. Hvordan det nu end forholder sig hermed, Præbendelisten er indført i umiddelbar Tilslutning til 1085-Brevet, og dette er desaarsag tidligere eller samtidig med Præbendelisten³. Dateringen af denne divergerer stærkt hos de tre Forfattere, der har behandlet den. Pal. Müller mente, den var tilkommet mellem 1137 og 1145, fordi Eskils Præbender udtrykkelig anføres som oprettet af ham i hans Ærkebispetid, og fordi hverken Ærkedegn eller

¹ Hennings: Studien über die ältere dänische Königsurkunde 17 f. Han har dikteret de dispositive Dele af 1140 ²¹/₃ (Herman maaske Indledningen jfr. ovenfor s. 85 Anm.), 1141 ⁷/₁₂, 1148 u. D. til Ringsted og det udaterede Gavebrev til Herman (c. 1145). Der gør sig ved sidstnævnte visse særegne Forhold gældende, idet den delte Dispositio og de to Corroborationer viser, at vi staar overfor et Dokument, hvis Overlevering er tvivlsom. Tilføjes om Villingerød er formentlig en Modtagerforfalskning, et Led i den Forfalskningskæde, der c. 1173 skulde godtgøre Esroms retslige Krav til Villingerød. Disse Villingerødforfalskninger vil muligvis ved en anden Lejlighed blive gjort til Genstand for en udførligere Behandling.

² C. Pal. Müller: Hvad var Saxo Grammaticus, 61 f.

³ Jfr. Weibull i H. T. f. Skåneland IV, 265.

Skatmester nævnes i Listen. Weeke¹ daterer Listen 1123—1134 Juni 4. Lauritz Weibull² affærdiger Pal. Müller med, at hans Bevis »torde icke kræva nogon vederlæggning«. Weekes Datering præciserer han nøjere til 1133 Jan. 7—1134 Juni 4. Weekes terminus ante quem beror paa en Identifikation af den Brant, der indehaver 10. Præbende i Listen, med den Subdiakon Brant, der i Memoriale fratrum siges at være omkommen i Slaget ved Hammar 1134 Juni 4. Assers Brev af 1133 Jan. 7 meddeler, at der til hans første Præbende hører 7½ Bol fordelt paa forskellige Lokalteter, men i Præbendelisten er de fordelt paa andre, idet Bolet i Isie ikke findes, men derimod et enten i Arrie eller Skegrie³. I Brevet angives nu, at Godsbestanden 1133 Jan. 7 er som i 1123 Juni 30 og Forandringen i den maa da være sket mellem 1133 Jan. 7 og 1134 Juni 4, forudsat Weekes terminus post quem er rigtig. Dette mener Weibull imidlertid ikke den er, idet han lægger Forandringen før 1123. Han gaar, ligesom Weeke maa have gjort det, ud fra, at den ældste Del af Præbendelisten er skrevet af to Hænder, af hvilke den første har skrevet Begyndelsen inklusive Askers første Præbende, den anden Askers andet Præbende og Eskilpræbenderne. Der er saaledes et Skel mellem de to Askerpræbender, og dette vilde sikkert ikke være kommet, hvis de begge havde eksisteret, da første Haand skrev. Denne har derfor udfærdiget Listen over de første 11 Præbender før 1123, da det 12. Præbende tilkommer. Af 1133-Brevet fremgaar nemlig blot, at Præbenderne forefandtes den Dag, ikke at de begge først da indstiftedes. Den anden Haand i Listen skriver først efter 1145. Eskils tre Præbender viser nemlig et ganske andet Godsbestand i Listen end i Brevet 1145 Sept. 1, en Ændring er foregaaet, der ligger efter Udstedelsen af den udaterede Notitia, der rimeligvis stammer fra Slutningen af Eskils Archiepiskopat⁴. Weibull

¹ Lunde Domkapitels Gavebøger 28.

² H. T. för Skåneland IV, 272 f.

³ Brevets Afskriver har glemt at specificere et af dem.

⁴ Øthestathæbestanden er her uforandret, D. S. I, 50.

mener altsaa, at det andet Askerpræbende indstiftet 1123 først er tilskrevet i Præbendelisten efter 1145. Hans Datering beror paa, at han mener at kunne udskille to Hænder i Præbendelistens ældste Del. Modsat havde Pal.-Müller identificeret dem. Af Askers Præbender noterer første Haand det første: *Prebenda quam statuit Dominus Azerius Archiepiscopus etc.*, anden Haand det andet: *Prebenda Johari Presbiteri quam idem Archiepiscopus constituit etc.* Der findes paa det angivne Sted eller rettere først efter Johari Presbiteri et Skel, idet lysere og tyndere Blæk er benyttet, og Stilen maaske paavirket heraf er gjort lidt mindre. Samtidig kan nogle ganske smaa Variationer i et Par Bogstavformer iagttages. I øvrigt er de to Hænder hinanden ganske lig. Det palæografiske Grundlag for at opretholde Skellet er meget spinkelt, og det er utilladeligt at drage vidtgaaende Slutninger ud fra et Skel, der tilmed ikke findes umiddelbart efter Indførelsen af Askers første Præbende. De smaa Varianter i Bogstavformerne, man har fæstnet sig ved, er ikke af anden Art end de, der sædvanlig forekommer i samme Haand, og tilmed varierer den saakaldte anden Haand ved Indførelsen af Eskilpræbenderne atter over i de Bogstavformer, den første Haand har, saaledes er det store A og P vel en Smule varieret i andet Askerpræbende, men atter normalt i Eskilpræbenderne. Imidlertid, den palæografiske Afgørelse af et Tilfælde som dette vil i Reglen bero paa et ganske subjektivt Skøn, og det er derfor heldigt, at man ad en ganske anden Vej kan vise, at der ingen Standsning har været i Indførelsen af Askers to Præbender. I Brevet af 1133 Jan. 7, hvor Oprettelsen af Præbenderne dokumenteres, indføres første Præbende med Udtrykket *item statui*, andet med *constitui*. Der er foretaget en Variation i Verbalbenyttelsen, og samme Variation finder vi anvendt i Præbendelisten. Vi har da her en Verbaloverensstemmelse, der tydelig viser, at 1133-Brevet har dannet Forlæg for Præbendelistens Skriver. Kun derved lader det

sig forklare, at det dispositive Verbum varieres paa netop samme Maade. Askerpræbenderne er da indført i Flugt med hinanden, uden at der er hengaaet længere Tid, end Skriveren har været om at skifte Blækket. Begge Præbender er endvidere indført efter 1133 Jan. 7. Vi er hermed tilsyneladende naaet tilbage til samme terminus post quem som Weekes Datering med Weibulls Korrektiv havde. Imidlertid er Weibulls Datering for den saakaldte anden Haand tvingende rigtig, og den drager, naar det er paavist, at der intet Tidsskel er mellem Askers første og andet Præbende, det første Askerpræbendes Indførelse med ind under Dateringen for anden Haand, og dette Præbende drager antagelig ogsaa de ti Knudspræbender ind under samme terminus post quem: 1145. Identifikationen af Brant i Præbendelisten med den Subdiakon, der falder ved Hammar 1134 er da ligesaa uholdbar, som de mange andre Identifikationer, der er forsøgt i den ældre Middelalders Personalbestand¹. Med vanlig Grundighed har allerede Pal.-Müller² taget Afstand fra en saadan Identifikation, idet han bemærkede, at Brant i Præbendelisten ikke benævnes med nogen gejstlig Grad, mens den Brant, der nævnes i Memoriale fratrum er Subdiakon. Skulde nu hans Præbende være et Subdiakonpræbende, blev der tre saadanne i Listen, hvilket ikke stemmer med Midsommergældslisten, der kun angiver to. Brant i Præbendelisten er da Diakon og ikke at identificere med den Subdiakon, der falder ved Hammar. Selvfølgelig kan der være delte Meninger om denne hans Betragtning Rigtighed, men Iagttagelsen, af at Brant slet ikke kaldes Subdiakon i Præbendelisten, gør Identifikationens Rigtighed end mere tvivlsom.

Præbendelistens ældste Del er da i sin Helhed skrevet efter 1145. Samme Terminus post quem kan vel sættes for Af-

¹ Jfr. herfor L. Weibull i H. T. f. Skåneland V, 113; Curt Weibull: Saxo 9.

² Hvad var Saxo Grammaticus, 61 Anm.

skriften i Necrologiet af Knud 2.s Gavebrev, og vi kan da ikke naa videre med Hensyn til den nøjere Fastsettelse af den endelige Udfærdigelse og Omformning af Brevet.

Overleveringen af 1085-Dotationen bliver da denne. I Aaret 1085 Maj 21 finder i Lund en højtidelig Retshandling Sted, hvorved en større Jordbesiddelse overdrages Lundebrødrene. Efter Tidens Sædvane dokumenteres Overdragelsen blot af Modtageren i en Aktoptegnelse, der særlig omhyggeligt angiver Vidnerne og de enkelte Dele i Jordbesiddelsen. Optegnelsen er i den derpaa følgende Tid Brødrenes Adkomstbevis til Jordbesiddelsen. I 1135 Jan. 6 omtales Dotationen af Erik 2., betegnende nok nævnes der ikke noget om et Gavebrev. Den nævnes sammen med en Dotation af Sven Magnus, der heller ikke har foreligget i et Udstederdokument. Erik 2.s Brev er derimod et om end meget ufuldkomment Exempel paa et Udstederdiplom¹, der viser os, at det nu er blevet Sædvane at dokumentere ved Hjælp af Diplomer, og at den samme Følelse af Aktoptegnelsernes ringe retslige Værd gør sig gældende her som ude omkring.

Det ældste Udstederdokument er muligvis Assers af 1133 Jan. 7, der er affattet som de angelsaksiske Dokumenter subjektivt i Singularis². Det er betegnende, at det dokumenterer en Retshandling, der er foregaaet 10 Aar forinden.

¹ Dets Mangelfuldhed viser sig i, at Vidnerne staar objektivt i Forhold til Kongen, skønt Diplomet ellers er affattet subjektivt, og i Formlernes besynderlige Rækkefølge mod Slutningen: Corroboratio — Apprecatio. Dateringens Begyndelse med Vidneanførelsen, Sanctio og Dateringens Slutning. Den Fortræffelighed, Hennings 25 ser i Dateringens Epokebehandling, er ganske illusorisk, idet Epoken er Eriks Valg til Konge, der først fulgte senere end 7. Januar.

² Af ældre Udstederdokumenter foreligger kun Niels' til Odense Dipl. A. M. I, 2. Det er affattet subjektivt i Pluralis ligesom et Diplom fra Erik 2. til Ringsted dateret 1135 uden Dag. Mærkelige Overensstemmelser i Diktaten findes i de to Breve, der antyder en eller anden Art Forbindelse mellem dem.

Den samme Singularisaffattelse, der vidner om, at den tidligere angelsaksiske Indflydelse paa vort Brevvæsen stadig holder sig, finder vi i Eftertidens Kongebreve indtil o. 1157¹. I Bispebrevene fra Lund finder vi derimod den tyske Affattelsesmaade, subjektivt Pluralis, og da derfor Eskil 1145 eller maaske senere ønsker at have den store Dotation fra 1085 tilbørligere dokumenteret, og Hvervet overdrages Herman, bliver Affattelsen overensstemmende med den i tyske Kongebreve eneraadende Pluralis majestatis.

Man vovede sig ikke straks frem med det Produkt, man paa denne Maade havde skaffet sig. Først afskrives det i Necrologiet, og Præbendelisten anlægges, da ved Eskils Dotationer 1145 Præbendernes Tal er blevet forøget. 1186 faar Knudsbrevet saa sin officielle Sanktion af Magthaverne. Sammen med 1085 Brevet fremlægges ogsaa Brevet 1135 Jan. 6. Muligt er det, at det har kostet en haard Kamp at faa Brevet bekræftet, — at der har hævet sig Røster for at rokke ved Brevets Autoritet fremgaar af Saxos Omtale². Det bekræftes imidlertid baade da og i 1203, og da det under Kristoffer 1. forkastes, er det næppe af kritiske Grunde. Under Erik 6. faar det da ogsaa sin Retsværdi tilbage, i udvidet Form endog, idet Undtagelsesbestemmelserne er bortfaldet³. 1494 kopieres Brevet af Bo Johanssøn til hans »Registrum ecclesie Lundensis«. For Mogens Madssøns Benyttelse af Brevet ligger denne Lundebog til Grund⁴. 1662 kommer den bedste af Afskrifterne ved Oluf Bagger. Den er kollationeret med Originalmanuskriptet⁵. Dette opbevaredes først i Lunde Kapitels Arkiv, men o. 1680 kom det til Malmø

¹ Valdemar 1.s Diplomer udstedt efter 1157 viser alle subjektiv Pluralis. Singularisaffattelse findes i et Diplom med Aaret 1152 Dipl. A. M. I, 12 og et udateret til Vitskøl Dipl. A. M. I, 15.

² Jfr. ovenfor 158.

³ Se herom Lauritz Weibull H. T. f. Skåneland IV, 269 f.

⁴ Repertoiret IV, 21 og 124, Anm. 2.

⁵ Låndsarkivet i Lund. Trykt W. Faxe: Privilegia capituli Lundensis 9, jfr. 3.

og herfra 1689 til Stockholm. 1695 kom det tilbage til Malmø, hvor det antagelig er gaaet tabt. Muligt er det dog, at det atter er kommet tilbage til Stockholm. I saa Fald er det gaaet tabt ved Slottets Brand 1697¹.

¹ For den senere Overlevering Weibull: Bibliothek och Arkiv i Skåne 71.
